Călin Popescu

Între conflict confesional şi colaborare ecumenică. Despre cele două laturi ale activităţii Societăţilor Biblice în România

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
POPESCU, CĂLIN
Între conflict confesional şi colaborare ecumenică : despre cele două laturi ale activității Societăților Biblice în România / dr. Călin Popescu. - Piteşti : Mediaprint, 2019
Conține bibliografie
ISBN 978-606-94368-5-1

2

Dr. Călin Popescu

Între conflict confesional şi colaborare ecumenică.
Despre cele două laturi ale activităţii Societăţilor Biblice în România



Piteşti, 2019

Between Inter-confessional Conflict and Ecumenical Cooperation.

On the Two Sides of the Bible Societies' Work in Romania

CONTENTS

Abstract……………………………………….. ……… 6

Activitatea BFBS – nebisericească................................... 7

O alternativă la… nimic……………………….....................8

Limitele ecumenismului laic………………………… 10

Misiune şi propagandă…………………………….. 14

Societatea devine conflictuală………………………….. 16

Bănuielile Vaticanului, confirmate……………………... 17

Viziunea americană, mai largă…………………………...18

Primele roade în româneşte………………………………20

În Principate, pentru „a amenda”………………………...20

Se trece la programul propriu……………………………27

Acceptare, din partea clerului……………………………29

Latura lui Cornilescu……………………………………32

Intervenţii ce produc o pseudo-Biblie…………………...34

Acuze de persecuţie…………………………………...37

UBS şi Patriarhul Justinian……………………………. 39

Bibliografie……………………………………….. 44

Abstract

Starting from their own official histories, we have analysed the activity of BFBS and UBS on Romanian soil, from the perspective of the expectations and declared standards. Its impact on the Romanian biblical landscape is twofold. The 'bright side' consisted of its start of ecumenical openness, resulting in unanimously endorsed achievements, both in the editorial field and in research cooperation. But another aspect was its more and more aggressive proselytising, which embodied in an edition (Cornilescu) that violated all the principles the Society claimed to be upholding: by being inconsistent, periphrastic, dependent on modern sources, work of a single translator, without any scientific recognition – yet it was not only accepted, but even published in unreasonable numbers of copies (many distributed free). In the meantime, the attitude of Biblical Societies has changed, and UBS cooperated with the local Church for an Orthodox version. But it still promotes (due to copyright reasons and local Neo-Protestant sensibilities) the same old polemical translation – whose deficiencies here we relate to the traditional traductological approach.

Keywords: *Cornilescu, Bible Societies in Romania, proselytising and ecumenism, Masoretic Text and Septuagint, biased Bible translation*

Activitatea BFBS – nebisericească

Primul lucru greu de intuit din perspectiva unui român de confesiune majoritară despre BFBS este că ea nu aparţine unui corp eclezial anume (deşi se poate spune, în general, că provine din spaţiul protestant). Societatea Biblică şi-a asumat, de la început, doar un statut de graniță, definindu-se nu ca un „religious body" ci ca o „society for furnishing the means of religion, but not a religious society" (Steer, 2004: 170) – arătând aceasta chiar şi prin înfiinţarea într-un restaurant (London Tavern) (*ibid*.: 64). Ea s-a creat ca o simplă organizație nonguvernamentală, unde calitatea de membru şi decident se câştiga prin sumele donate: o liră şi un shiling pe an te făceau membru, iar 5 lire și 5 shilingi, îți ofereau drept de vot (*ibid*.: 80). Un motiv pentru care ea nu se asocia cu o singură biserică era că altfel n-ar fi putut strânge sumele importante pe care şi le propunea (*ibid*.: 67). Pe de altă parte, statutul laic i-a permis cooptarea de figuri importante (oameni de stat, guvernatori, parlamentari, comercianți cu potență financiară), ce i-au adus capital de imagine şi dădeau greutate inițiativelor ei. Organul de conducere, General Committee, a fost alcătuit în întregime din laici, membri în diverse denominațiuni, doar ca secretari fiind numiți clerici – pentru tactul şi diplomația lor în relația cu denominațiunile diferite (*ibid*.: 79-80).

Conducătorii nu erau chiar nişte cunoscători în ale teologiei: dintre fondatori, unul singur studiase greaca şi ebraica (fără a fi totuşi biblist) iar a fost pus pentru aceasta primul în lista de semnături – fără ca aceasta să însemne ceva special (*ibid*.: 60-1).

Preşedintele, lordul Teinmouth, chiar dacă uneori i se complimentează capacitatea de management ca fiind „catolicitate în spirit" (*ibid*.: 175), se pronunța la un moment dat despre cărțile deuterocanonice (*Apocrypha*) că n-ar face parte din Biblie – părere ce avea să atârne greu – fără a aduce nici un argument, nefiind nici el un biblist (*ibid*.: 162). În fața unui fenomen al

râvnei laice – ce se poate spune deci altceva[1], decât să lauzi, încurajator, cu îngăduință pentru inerentele erori – pentru că, „la fel ca orice instituție omenească, Societatea Biblică are greşelile ei” (*ibid*.: 379).

O alternativă la… nimic

Al doilea lucru ce trebuie înțeles despre BFBS, derivând din primul, e că nu a existat opțiunea între activitatea pe care ea a desfăşurat-o şi o altă variantă, îmbunătățită, a acesteia, ci avem doar alternativa între ceea ce s-a făcut şi… nimic (unui ONG laic neputându-i-se face reproşuri). „One qualification for working with Bible Society, as for any organisation, is the ability to look on the bright side” – spune, de aceea, istoricul ei, Steer (*ibid*.: 163), vorbind de momentul în care organizația ia o decizie teologică: excluderea cărților *Apocrypha* din Biblie. În acest caz, „the bright side” ar fi fost că şi Bibliile fără *Apocrypha* erau, totuşi, mai bune decât nimic[2]. Doar că dacă trebuie mereu să vezi „the bright side”, înseamnă, pe de altă parte, că nu poți avea aşteptări, astfel că s-ar cuveni un bemol oricând se vorbeşte de crearea unei „noi ere a creştinismului”, despre sediul organizației ca „o casă a lui Dumnezeu”(*ibid*.: 235), iar de activitatea ei ca fiind pe măsura misiunii Apostolului Pavel (*ibid*.: 449), simbolizată şi profețită de Cincizecime (*ibid*.: 450).

Un început cu bune intenții

BFBS se revendică de la mişcătorul exemplu al unei fete din Țara Galilor, care a mers 45 km pentru a-şi cumpăra o Biblie, care nu se găsea de cumpărat mai aproape. Oameni inimoşi s-au gândit atunci deci la o inițiativă pentru a face cuvântul lui Dumnezeu

---

[1] De altfel, întreg spațiul protestant este, din perspectiva ortodoxă, unul laic.

[2] În Anglia, compromisul fiind unul acceptabil, impactul negativ pe plan extern a fost minimalizat, sub motiv că întreprinderea va fi o provocare de natură să îi stimuleze, eventual, pe cei cu alte viziuni, să tipărească la rândul lor şi mai multe exemplare cu *Apocrypha*, ceea ce ducea, în final, la sporirea numărului de Biblii în circulație – Canton 1910: vol. III, 316, şi Steer 2004: 163-4.

disponibil, oferindu-se să ajute în furnizarea de Biblii acolo unde era lipsă.[1] Fondatorii s-au gândit, în acelaşi timp, şi „să arunce o privire prietenoasă către țările îndepărtate" (*ibid.*: 58) să fie „o instituție care îşi are obârşia într-o națiune, pentru binele tuturora" (*ibid.*: 66, 69) – şi în acest sens s-a numit ea de la început, British and Foreing Bible Society[2]. Istoricul Steer e impresionat că „mediul rural galez a avut un efect global" (*ibid.*: 23). Explicația a reprezentat-o însă poziția de Imperiu global a Marii Britanii la acel moment, care a permis fondatorilor să ataşeze de la înființare dimensiunea internațională: „if for Wales, why not also for the Empire and for the world?" – *ibid.*: 54. Paralelismul dintre dezvoltarea Imperiului şi cea a Societății e prezentat uneori ca o simplă „coincidență" (*ibid.*: 448), sau atribuind primeia doar un rol de sprijin moral („with the british Empire at its height, BFBS regarded the world as its parish" (*ibid.*: 342), dar alteori se recunoaşte că ea a fost premisa esențială pentru cea de a doua[3]. Chiar şi aici, totul avea o justificare pozitivă: britanicii se simțeau datori (*ibid.*: 93) ca, aşa cum nu s-au jenat să facă profit de pe urma popoarelor străine, să le şi împărtăşească străinilor ceea ce aveau ei mai de preț: Evanghelia. Totuşi, aici statutul laic reprezenta un inconvenient: pentru o astfel de întreprindere spirituală, (*ibid.*: 170) principala calificare a lordului Teinmouth era aceea că fusese anterior guvernator al Indiei.

Societatea a început deci cu o traducere într-un dialect indian, apoi, rapid, în 1809, a dat Biblia în Bengali (*ibid.*: 87, 95).

---

[1] Steer, 2004: 55. Conform autorului BFBS se mai revendică şi de la sacrificiul dezinteresat al lui Tyndale – pe care îl menționează în menționează în *Introducerea* sa, exprimându-şi mirarea că, de atâtea ori în istorie, „a book which speaks of the Prince of Peace, has been used as an excuse for war" (*ibid.*: 30). Totuşi, chiar şi această acțiune filantropică privind furnizarea de Biblii s-a transformat, în unele situații, într-una de război confesional.

[2] Şi în această perspectivă, americanii spuneau, în 1812, că nici măcar în război, n-ar fi putut-o respinge, căci doar „nu erau în război cu instituțiile pioase şi binevoitoare ale Britaniei" (*ibid.*: 151).

[3] *Ibid.*: 445. Iar Roe (1965: 28) spune că: „foreign missions are but the baptism of imperialism with the Holy Ghost".

Pe solul Britaniei, pe de altă parte, Societatea avea scrupule: se ferea să dea Biblii gratuite, ca să nu deranjeze cumva societățile existente (*ibid*.: 55, 81), iar versiunile erau alese cu mare grijă[1].

Pe când în colonii, binefacerea nu avea nici o cenzură de acest gen. Ambiguitatea statutului societății şi influența politică a liderilor ei (din 1838, chiar şi Regina) făcea ca Bible Society să fie susținută, în străinătate, ca un fel de organism reprezentativ al intereselor (fie şi doar culturale) britanice, de către ambasadele Imperiului, care îi deschideau uşile tuturor şefilor de state şi îi asigurau protecție, contrabalansând orice eventuală opoziție a cultelor locale.

Limitele ecumenismului laic

Societatea şi-a propus de la început o orientare ecumenică (din primul ei articol constitutiv se declara „non-sectarian” şi „non-denominational” (*ibid*.: 80) aceasta fiind de altfel diferența față de celelalte trei societăți de acelaşi tip care existau anterior (*ibid*.: 69). Era însă vorba de un ecumenism profan, incapabil de abordarea unor chestiuni sensibile. Compromisurile rezonabile pentru mediul local britanic, redus la metodişti, quakeri şi alte tipuri de protestanți[2], nu erau neapărat acceptabile pentru întreaga lume. Fondatorii Societății îşi închipuiau că rețeta ecumenismului poate fi redusă la regula „fără note şi comentarii” – ei raportându-se la Biblia de la Geneva (Robertson, 1996: xi), populară în mediile lor, în care deranjau notele şi comentariile „unashamedly calvinistic in doctrine” (Steer, 2004: 34). Simpla

---

[1] Spre deosebire de libertatea nelimitată aşteptată pe plan extern, pe teritoriul britanic nu s-a putut colporta, multă vreme, decât versiunea autorizată a Bibliei. Apoi, după 1826, nici Reginei nu i se puteau oferi Bibliile pe care le publica Societatea, căci din ele lipseau cărțile Apocrypha, pe care tradiția anglicană le includea în canon (Steer, 2004: 384).

[2] General Comitee s-a întemeiat având următoare compoziție: din cei 36 de membri, 15 erau membri ai Bisericii Anglicane, 15, membrii ai altor comunități, iar 6, străini rezidenți. Şi astăzi, *Board of Trustees* al Societății păstrează acele procente: cel puțin 40% trebuie să fie anglicani, iar cel puțin 40%, membri ai altor denominațiuni creştine (*ibid*.: 79).

eliminare a acelor note trebuia să însemne deci producerea „adevărului pur” capabil de unirea tuturor[1] – atrăgând donatori[2] din toate direcțiile[3] – fără ca ei să bănuiască abisul de probleme pe care îl ridică de fapt traducerea biblică, ci închipuindu-şi că totul se va reduce la distribuirea Bibliei „clearly printed and well bound”[4].

În România, totuşi, situația era diferită atât față de Țara Galilor, cât şi față de India. Aici aveam deja o tradiție, croită cu strădanii şi sacrificii (ale exilatului Dosoftei, ale martirului Antim etc), şi versiuni biblice traduse şi în uz, chiar dacă într-un număr insuficient şi la prețuri piperate. Respectarea intențiilor fondatoare ale BFBS ar fi însemnat aici tipărirea Bibliei existente. În momentul când a încercat impunerea un alt text al Bibliei, fără minime precizări care să-l identifice, avertizând asupra modificărilor, ecumenismul s-a transformat însă în opusul lui: prozelitismul confesional.

Pe lângă lipsa calificării, ecumenismul profan suferă mai ales de fragilitate: fără rigorile unei asumări ecleziale, e simplu de

---

[1] Şi chiar să pună capăt diviziunilor între creştini (*ibid.*: 67-8).

[2] „Without note or comment” era o regulă ce ținea în mare parte de colectarea banilor, după cum explică Robertson (1996: 61): „Any attempt to underscore one interpretation rather than another would to invite controversy and possible loss of support”.

[3] Inițial, prin donații, dar mai târziu, chiar printr-o campanie profesionistă de cereri de ajutor trimise sistematic prin poştă, după cum detaliază Robertson (1996: 221-2), în cazul ABS şi UBS. Deja înainte de ei, „regula fundamentală” a eliminării notelor fusese urmată şi de ediția King James – care era în bună parte bazată pe cea a lui Tyndale, prin intermediul celei a lui Coverdale –, mai ales că notele nu se potriveau citirilor liturgice; totuşi, ediția 1611 a putut deveni *Authorised Version* tocmai „because of the grand words in its preface” (Steer, 2004: 34-5).

[4] Steer, 2004: 177. Domeniul tipografic – unde se foloseau plăci stereotip şi maşini cu abur (Howsam: 2004: 287) – reprezenta de altfel un capitol la care britanicii erau într-adevăr cei mai avansați. Tehnicile noi de tipărire şi legătorie (care au fost exportate şi în Agenția Rusă) erau asociate şi cu tehnicile de moderne de management ale antreprenorilor care dominau BFBS (Batalden, 2004: 171-2). Totuşi, ecumenismul, pentru a fi fructuos, cere mai mult: cunoaşterea altor tradiții şi un alt gen de responsabilitate.

deturnat spre orice extremă a background-ului confesional. În 1825, pe fondul estrangement-ul insularilor epocii față de cultura Europei în general şi a celei estice în special (dovada ignoranței de atunci fiind că nici măcar azi istoriile societății nu descriu corect canonul biblic ortodox[1], şi nici nu fac o legătură între decizia din 1825 a Comitetului[2] de a scoate *Apocrypha* din Biblie şi ruptura, în 1826, a Agenției Ruse), tema cărților *Apocrypha* a fost tranşată grosolan, într-un context când devenise vizibilă schimbarea vechiului spirit – deja din 1823 secretarii nu mai lucrau din entuziasm, ci pretindeau salarii (*ibid*.: 81) (nu întâmplător, 2 din cei 3 secretari votează şi decizia privind *Apocrypha* – *ibid*.: 163). Filiala scoțiană, care la 20 de ani de înființare (*ibid*.: 20) crea disensiuni majore, cerea acum imperativ eliminarea din Bibliile furnizate de Societate a cărților Apocrypha, pe care le numea (*ibid*.: 160) „legende evreieşti şi adăugiri la Scriptură",

---

[1] Steer spune (2004: 159), că Biserica Răsăriteană nu are o poziție privind cărțile Apocrypha şi „there is not complete agreement on this amongst scolars of the Orthodox Church" – fiind contrariat de anumite diferențe între Mărturisirile de credință (dintre care o menționează pe cea de la Sinodul ierusalimitean din 1682). Totuşi, e un fapt cert consensul Bisericilor Ortodoxe actuale şi al tradiției Sf. Părinți (vezi Atanasie, Chiril al Alexandriei, Amfilohie, precum şi sinodul din Laodiceea, de pildă) privind faptul că Biblia cuprinde şi un al doilea canon, al cărților *anaginoskomena* (de citit) – cum se vede de altfel şi în cei mai vechi codici greceşti păstrați, Sinaiticus, Vaticanus şi Alexandrinus. Ar fi trebuit deci ca liderii BFBS să țină cont de canonul biblic conținut în catehismul fiecărei Biserici locale, dar, din păcate, „they had not studied carefully enough the character of the version of the Scripture used by Protestants, Catholics and the Orthodox Church abroad. Or if they did, they did not think through the implications of their actions" (*ibid*.). Nu întâmplător, ortodocşii reapar în context abia atunci când Bibliile se tipăresc din nou cu Apocrypha (*ibid*.: 420).

[2] Pentru Batalden (2004: 169 et seq) rămâne un mister de ce „Russian Empire was the scene for the Society' greatest international succes and its most conspicuous failure". Se caută explicații în tot felul de alte direcții, fără a se lua în calcul tocmai venerabila tradiție canonică specifică. La fel, Canton, în capitolul „Catastrophe in Russia" (1904, vol. I: 404-422), prezintă lucrurile cronologic, dar totuşi nu face vreo legătură între deciziile Comitetului şi reacția bruscă de respingere din partea Agenției Ruse.

amenințând că altfel își retrage banii (*ibid.*: 160-161), fiindcă scoțienii nu plătesc „banii lor” pe așa ceva[1].

Opinii în acest sens se exprimaseră încă din 1812, dar scrisorile de pe teren convinseseră ca așa ceva trebuie să se lase la latitudinea Societăților Străine[2]. Acum însă, vechiul spirit de cooperare dispărând, „nici un compromis n-ar mai fi satisfăcut facțiunea anti-Apocrypha” [3] : de fapt Filiala Scoțiană s-a și desprins, oricum[4] după ce a impus această decizie – care l-a făcut chiar pe unul din fondatorii societății, Karl Steinkoph (parohul germanilor luterani din Londra, și unul din artizanii succesului inițial din Rusia), să demisioneze[5]. Se recunoaște azi slaba cunoaștere a realităților de pe continent de către membrii din 1825, care n-au anticipat că Bisericile (inclusiv cele protestante) vor interfera cu operațiunile societății[6]; totuși, când au aflat, și au

[1] Era, în fond, vorba și de o economie financiară și de un randament sporit, în cazul tipăririi unor exemplare mai subțiri – cum se va remarca atunci când se va relua tipărirea cu Apocrypha, mai târziu. Pentru Biblia românească din 1968, de pildă, calculul necesarului de hârtie va trebui refăcut de mai multe ori, de către donatorii din UBS.

[2] Steer, 2004: 159. Așa cum s-a procedat de altfel și în cazul Bibliei pentru basarabeni.

[3] *Ibid.*: 162. Deși se avansa și propunerea ca pentru Apocrypha, să plătească Societățile locale (cum avea să decidă mai târziu UBS). Un comportament cu atât mai straniu, cu cât și Biblia anglicană conținea Apocrypha.

[4] *Ibid.*: 164, 165. Rupând deci rapid și unitatea Societății pe solul britanic, după ce îi ruinase prestigiul în multe zone din exterior (nu doar în Est) – fiind atât de vulnerabilă, primul vânt a și deturnat-o.

[5] Chiar cel care cerea, la înființare, ajutorul pentru frații germani, demonstrându-le britanicilor că BFBS „is manifestly needed” acum își schimba părerea (*ibid.*: 65-66, 114, 163).

[6] Browne, 1859: I, 96. Ulterior s-a regretat (Batalden, Cann, Dean, 2004: 4) abandonarea experimentului ecumenist inițial, și trecerea (până în 1966) la canonul strict protestant, remarcându-se că neîncrederea produsă de această controversă a dus de altfel și desprinderea National Bible Society of Scotland de BFBS. „Experimentul ecumenist”de la începutul Societății până în 1826 face totuși din aceasta o precursoare a mișcării ecumenice de mai târziu (Martin, 2004: 39), chiar dacă ea promova mai degrabă un fel de interconfesionalism pan-evanghelic.

văzut reacțiile, nimeni nu s-a oprit, iar piețele cu controverse nu au fost abandonate – ca şi cum Societatea devenise un fel de mecanism care funcționa deja de la sine. Față de chestiunea membrilor socinieni s-a găsit toleranță[1], totuşi nu şi pentru tradițiile cu *Apocrypha* – ci, pe cât de superficial au fost stabilite[2] noile reguli, pe atât de riguros au fost urmate. În afara Angliei se trimiteau, din cauza neîncrederii, numai cărți legate, ca să nu fie cumva adăugate cărțile deuterocanonice (*ibid*.: 145, 162), iar astfel „adevărul" să devină „impur"[3] – cum de altfel inițial se trimiteau cărți legate şi ca nu cumva să se adauge vreo prefață, încălcându-se „regula fundamentală" (*ibid*.: 88).

Misiune şi propagandă

Un ONG laic[4] fără o orientare doctrinară minimală asumată „la vedere" a devenit astfel paravanul prozelitismului, căutând să impună propria tradiție pe teritorii străine. Deşi, la nivel declarativ, deschisă şi fără explicit *doctrinal bias* (*ibid*.: 348), mişcarea a devenit militantă – fie şi din necunoaştere (*ibid*.: 348).

Oficial, colportorilor şi agenților li se cerea să nu denunțe sau să ridiculizeze vreun sistem de credință şi să nu creeze

---

[1] Astfel încât nu s-a mai pus în aplicare ciudatul „test" al credinței în Trinitate propus de unii membri (Steer, 2004: 166) – în timp ce alții nu erau deloc deranjați de unitarienii socinieni, aducându-şi aminte că BFBS nu este o „religious society" (*ibid.*: 170).

[2] Nu pot fi luate în serios pretențiile unor neaveniți de a stabili, în secolul XIX, ce este Biblia (*ibid*.: 347), invocând ca argument banii cu care sponsorizează o acțiune de tipărire.

[3] „Fără note sau comentarii", însemna deci „the pure unmixed Text of the Bible", cum spunea un pamflet din epocă (*Rudis,* 1812, A2). Sau, cum spunea titlul altui pamflet, semnat de Rev. J. Kempthorne în 1832 (în care se apăra decizia inițială a BFBS de a publica în engleză doar Authorised Version, incluzând şi ideea respingerii Apocrypha), era vorba aici de „comprehension without compromise", deşi, cum observa Steer (2004: 158) chiar Biblia lui Mary Jones era una cu Apocrypha.

[4] „BFBS a fost mereu ceva între o organizație evanghelică şi o casă de editură care respectă obişnuințele comerțului cu cărți" (Howsam, 2004: 24).

controverse[1], însă nu exista nici o cenzură reală în practica misionarismului – activitate de care BFBS a fost permanent legată (*ibid*.: 92). Misionarii convingeau Societatea că şi Europa are nevoie la fel de mare de BFBS ca şi India[2], iar sub protecţia consulatelor, agenţi precum George Borrow luau în râs tradiţiile locale: catolicismul era numit „o caricatură de creştinism”[3] şi „superstiţie” (*ibid*.: 182) – fiind pus pe acelaşi plan cu religiile triburilor sălbatice[4]. Auzind ani la rândul, în Spania, reproşul că activitatea sa încălca dispoziţiile Conciliului din Trent, niciodată el n-a încercat să dea alt răspuns decât că „e vorba de ceva vechi”, mulţumindu-se cu intervenţiile diplomatice (*ibid*.: 185). Această conduită a fost o marcă a BFBS în epocă, deşi Borrow e scuzat în interior, fiind considerat doar: „the most colourful character ever to work for Bible Society” (*ibid*.: 182).

Multe din problemele întâmpinate pe teren (de care colportorii se plângeau cu lux de amănunte) erau generate tocmai de lipsa comunicării, şi de refuzul de a vedea şi în alte culte o ‘bright side’. Ortodocşii greci care nu agreau intervenţionismul protestant primeau etichete de genul: „Photi, a fanatical archimandrite of the Greek Church who laboured hard to bring

---

[1] Steer, 2004: 309. Şi să se abţină să „denunţe şi ridiculizeze sistemele de credinţă existente” (*ibid*.: 325).

[2] „There is as much need for a missionary here as in India” – se spunea, cu referire la bisericile prea goale din Danemarca (*ibid*.: 105). Orice pretext era bun pentru a abate atenţia de la problemele din curtea proprie.

[3] Biserica Romei era, în viziunea lui Borrow, doar „a perversion, a caricature of the religion of the New Testament” (Steer, 2004: 211).

[4] De viaţa bisericească din Europa se vorbea în aceeaşi termeni ca şi de desuetul ritual indian *sutee* (*ibid*.: 95). În *Istoria* lui Canton, „idolatria” (380), cum era numită închinarea la icoane a ortodocşilor (Canton, 1904-1910: I, 414-415; III, 220) şi a catolicilor (*ibid*.: IV, 321) e pusă pe acelaşi plan cu canibalismul (*ibid*.: I, 302, 380) şi cu păgânismul din Sierra Leone (*ibid*.: V, 309). La fel, în *Istoria* lui Browne, grecii au parte de aceeaşi desconsiderare, ca idolatri (Browne, 1859: II, 74), precum hinduşii, chinezii, păgânii din Madagascar ori canibalii din Rarotonga, cărora abia agenţii le inventau scrierea (*ibid*.: 133, 197, 268, 467).

back the darkest ages of superstition and priestly tyranny" (Canton, 1904: II, 416), iar în Rusia era acuzată, după momentul despărțirii Agenției locale de BFBS (1826), „idolatria" ortodocşilor veneratori de icoane şi de sfinți[1].

Pe platforma superiorității materiale[2] conferite de Imperiu, agenții şi colportorii societății notau, sarcastic, chiar şi starea toaletelor din trenurile siberiene (Steer, 2004: 300)…

Societatea devine conflictuală

Aparent, nu era nimic mai simplu decât idealurile BFBS: „a face Biblia disponibilă, într-o formă pe care toți o pot înțelege şi toți şi-o pot permite" (Robertson, 1996: xii). A fost însă o dezamăgire să se constate că aceste idealuri nu entuziasmau pe toată lumea: „At the outset, both societies [BFBS şi ABS] sought to establish an ecumenical basis for their work, but received no encouragement from the Roman Catholic or Eastern Orthodox churches, and so became primarily Protestant-oriented societies (*ibid*.: 2). Chiar şi când relațiile cu celelalte culte s-au îmbunătățit, „it was evident that the evanghelical movement would give the major support" (*ibid*.: 62), ceea ce punea o etichetă clară, acceptată de Robertson: „e naiv să crezi că Bible Societies erau altceva decât reformate" (*ibid*.: 61). Concepția Societății se reducea, evident, la aceea că „it recognized the supreme and exclusive authority of the Scriptures; it admitted the right of private judgement in matters of religion. These principles are the vital elements of Protestantism" (Fletcher, 1831: 5). Însuşi compromisul practic al „regulii fundamentale" avea şi o explicație teologică, din partea unor agenți ca George Borrow: „Dumnezeu

[1] Misionarii-agenți susțineau că țarul era prea îngăduitor cu clerul şi că în mintea oamenilor se produceau mari schimbări în urma citirii Scripturii. Un rus, de pildă, a înțeles pe loc, din Isaia 44, că icoanele, fiind de lemn, reprezintă idoli (Canton, 1904: I, 414-415). Însăşi noțiunea de erezie însemna pentru oamenii BFBS doar „bigotry" (*ibid*.: 419).

[2] Misionarii şi colportorii aveau salarii mai bune decât ale localnicilor (Steer, 2004: 310).

nu i-ar fi inspirat pe apostoli să scrie lucruri greu de înțeles"[1] – mulți au sesizat că pragmatica regulă exprima o concepție protestantă[2], Biblia fiind în mod exclusiv „the proper standard of faith" (Robertson, 1996: 82). Lipsa unei deschideri ecumenice mai profunde s-a văzut clar atunci când şi BFBS trebuia să accepte compromisurile pe care le cerea de la alții. În 1971, la Louvain, la Conferința *Faith and Order* a WCC s-au discutat două teme – nu doar *Biblia*, ci şi Conciliul de la Calcedon –; acest lucru a produs o reacție de respingere din partea societăților biblice, în viziunea cărora se complicau în mod greşit lucrurile, anulându-se „claritatea" (Robertson, 1996: 84). Mulți protestanți s-au opus cooptării catolicilor şi ortodocşilor în Forumul Agențiilor Biblice, tocmai suspectând istoria lor de conflict cu protestanții (*ibid*.: 310). „Dogma catolică se poate strecura în Biblii", căci „orice traducere e o interpretare" – îşi justificau ei reticența (*ibid*.: 178).

Bănuielile Vaticanului, confirmate

Cunoscând mai bine mentalitatea protestantă, catolicii occidentali au anticipat conflictul religios înainte de declanşarea lui. Catolicii din Viena s-au grăbit deci să respingă BFBS (Steer, 2004: 119), la fel, cei din Varşovia (*ibid*.: 155). Scrisoarea critică a lui Pius VII din 1816 e descrisă drept: „harsh word from Vatican" (*ibid*.), părând nejustificată, de vreme ce a venit înainte de turnura din 1825. Scrisoarea avertiza însă de atunci că *a traduce* (*ibid*.: 156) poate însemna *a perverti,* cu transformarea Cuvântului lui Dumnezeu într-o *Evanghelie a Diavolului*, păşune otrăvitoare, ce aduce mai mult rău decât folos. Pentru membrii Societății, era uşor să se scuze că totul reprezintă doar o *provocare*, care îi va obliga şi pe alții să-şi crească tirajele Bibliilor lor tradiționale, la concurență cu cele pe care le-ar

[1] „The Almighty would never have inspired his servants to write what was unintelligible to the great mass of people" (vezi Steer, 2004: 183) – acest argument pe care el îl oferea în Spania era însă şubred (cf. II Pet. 1, 20; 3, 16).

[2] După cum arată Leslie Howsam (2004: 25), a fost aici într-adevăr vorba de un compromis interconfesional, dar unul între *Anglicans* şi *Dissenters*, deci strict interprotestant.

considera greşite[1] – dar e greu de spus dacă acesta poate fi un argument că se săvârşeşte mai mult bine decât rău, ci e de înțeles că mediile care s-au putut opune acestui experiment n-au ezitat să o facă. În privința lucrului cu ortodocşii, inițial, agenții de pe teren erau mai deschişi (*ibid*.: 124) decât cei din birourile londoneze. Ideea ecumenistă originară organizase în 1813 Moscow Bible Society, cu participarea țarului şi a clerului multiconfesional[2], de aceea a şi avut acolo „cea mai călduroasă primire”. Totuşi, şi în acest context, cum observa Batalden, momentul 1825 a branduit eforturile Societății ca simplă propagandă protestantă, iar ruşii au ajuns tot la vorba papei… Bible Society a continuat să lucreze singură, cu agenții, corespondenții şi colportorii ei, sub direcția Londrei, din 1826 (*ibid*.: 123), dar având libertate în mijlocul ortodocşilor pe care îi condamnau: „Even when Muslims responded to the gospel, the established Christians did not want them in their churches” (Robertson, 1996: 310; Canton, 1910: III, 220).

Viziunea americană, mai largă

A fost nevoie să treacă un secol şi jumătate, şi ca Anglia să-şi piardă imperiul şi o parte din forța financiară[3], ca să accepte, în final, de la americanii din ABS[4], un amendament de bun simț la

---

[1] Şi că astfel s-ar obține efectul pozitiv al creşterii numărului de Biblii tipărite, cu sau fără Apocrypha (Canton, 1904: II, 137). Dar insensibilitatea la critici a colportorilor era uimitoare: vindeau Biblii aşa cum ar fi vândut şi opiu, de pildă.

[2] Înființarea Societății Biblice Ruse în 1813 este salutată de toate cultele, în frunte cu capii clerului ortodox (Steer, 2004: 111). De asemenea, la aniversarea Societății din septembrie 1819, participarea era omniconfesională – alături de clerul ortodox, era prezent inclusiv mitropolitul Moldovei (Canton, 1904: I, 405).

[3] După afacerea Suez din 1957 (vezi Robertson, 1996: 123, precum şi Batalden, Cann, Dean, 2004: 8). Finalmente, BFBS a ajuns o simplă societate biblică națională printre altele, chiar dacă are în continuare şi o activitate externă (în timp ce se luptă cu o crescândă lipsă de interes pentru Biblie chiar la ea acasă).

[4] Steer, 2004: 397. Când vocea ei a început să se devină oricum

regula „without note or comment"[1]: notele şi comentariile care nu sunt *doctrinal* sunt necesare pentru lămurirea locurilor greu de înțeles pentru cititorii de rând, decide noul UBS[2], care promova, în locul fidelității literale față de tradiția biblică particulară britanică, noțiunea de „transfer of meaning"[3]. Sub egida UBS[4], mişcarea Societăților Biblice revine la o deschidere asemănătoare celei de la începuturile BFBS, corectând derapajul din 1825. În virtutea configurației lor confesionale mai largi, americanii impuneau o altă viziune şi față de catolicism, văzând în traducere „the most likely field for cooperation" (Robertson, 1996: 111) – în timp ce apropierea UBS de Vatican a dus la o autoizolare a BFBS. Oricum, chiar în contextul nou, mai deschis, *notes* (Steer, 2004: 397) şi *Apocrypha* rămân încă „thorny questions" (Robertson, 1996: 117): în 1969, se decide ca UBS să nu plătească pentru paginile cu *Apocrypha*, care trebuie să fie publicate neapărat în secțiuni separate, astfel ca nici o comunitate să nu primească *Apocrypha*, dacă nu cere acest lucru explicit, şi nici măcar tălmăcirea textelor să nu fie impusă vreunui traducător contrar conştiinței lui[5]. UBS încă se mai întreba, în anii `80, dacă definiția

secundară în UBS (organizație sub egida căreia Societățile Biblice protestante importante s-au unit, pentru a colabora mai bine, la nivel global – v. şi nota 4).

[1] Abia în 1939 (Robertson, 1996: 60-61).

[2] La 10 ani de la crearea UBS, a prins contur ideea că abordarea „without note or comments" nu e suficientă (Robertson, 1996: 54). Hendrick Kraemer, de la NBS, observa acest lucru încă din 1939 (*ibid*.: 9).

[3] Mai ales prin Eugene Nida – care a avut însă şi precursori. UBS a fost interesată de la început şi de chestiunea calității şi accesibilității traducerilor colportate (*ibid*.: 54).

[4] Întemeiată, printr-o inițiativă din 1946, de BFBS, alături de societățile biblice din SUA (ABS), Olanda (NBS), şi Scoția (NBSS), cele patru Societăți Biblice cele mai active, susținute de confrații din Cehoslovacia, Danemarca, Finlanda, Franța, Germania, Norvegia, Polonia, Suedia şi Elveția – World Council of Churches, atunci în proces de formare, fiind de asemenea reprezentat.

[5] *Ibid*.: 121-122. Conştiința celor care donează şi pot considera că respectivele pagini, neinspirate, le anulează fapta bună, este protejată. În

Bibliei (obiectul muncii ei) cuprinde sau nu cărțile deuterocanonice[1].

Primele roade în româneşte

Față de vorbitorii de română, BFBS a acționat la început în spiritul ecumenist inițial: prin Agenția numită Societatea Biblică Rusă a tipărit la Sankt Petersburg Noul Testament, în 1817, pentru Valahia şi Moldova, apoi încă un tiraj pentru Basarabia, în 1819, după care Biblia, tot în 1819 – ediții ce au avut un rol esențial în păstrarea identității naționale româneşti în teritoriul Basarabiei (încorporat atunci în imperiul rus). Câteva sute de Biblii au circulat şi în Țările Române (Olariu 2003: 16) – comparabile cu tirajele locale Micu - 1500 sau Şaguna - 3000, inițiativa locală a lui Filotei rămânând în parte nevândută –, iar importanța acestor tipărituri venea din faptul că s-a folosit, aşa cum mitropolitul ortodox Gavriil Bănulescu i-a sugerat agentului Pinkerton, textul catolicului Samuil Micu de la 1795[2] (cu corecturi minore) – o adevărată ediție ecumenică a epocii. Cererea şi entuziasmul ortodocşilor pentru Bibliile tipărite a fost mare, şi Bisericile locale şi-au dat tot concursul, văzând la BFBS doar noblețea gestului creştin.

În Principate, pentru „a amenda"

Din păcate abia după momentul radicalizării protestante din 1825 BFBS pătrunde în Țările Române. Acestea sunt amintite destul de puțin în istoriile globale ale Societății, nefiind atât de importante față de cuprinderea şi realizările activității ei (şi, poate, activitatea de aici ar putea fi inclusă, în mare parte, chiar la capitolul greşeli, pentru care BFBS e scuzată, la modul general, de

---

schimb, a fost neglijată sensibilitatea localnicilor asaltați de marile cantități de Biblii puse în circulație pe baza unei tradiții diferite.

[1] Robertson, 1996: 256. O discuție fără sfârşit, în contextul protestant, lipsit de autoritatea unei Tradiții şi a canoanelor.

[2] Tappe, 1968: 95. Textul era revizuit după ediția ortodoxă 1688, dar beneficia şi de recenziile antimiene, *Psaltirea* în versiunea Antim-Damaschin (1710-1725) fiind copiată integral. Pentru Vechiul Testament s-a folosit ca sursă Septuaginta, inclusiv cărțile deuterocanonice.

istorici[1]). Țările Române figurează, în epocă, şi în dreptul imperiilor față de care erau vasale: coordonarea se făcea de la turci, apoi din Austria – ceea ce arată o viziune puțin empatică față de istoria locală: Valahia şi Țara Românească aveau o suzeranitate turcească, dar şi o libertate religioasă (nu existau moschei) – totuşi, BFBS nu i-a abordat pe români din direcția acestei libertăți, ci din partea de robie păgână. Inițial, spune Tappe, Societatea fusese (fals) informată că în România nu exista nicio traducere a Bibliei, şi pleca de la ideea că e mai uşor „să îndrepte (*amend*)" pe supuşii creştini ai turcilor decât să-i convertească pe otomanii necreştini (Tappe, 1968: 91). Contactul s-a făcut prin reprezentanța de la Smyrna - Turcia (Societatea Rusă fiind atunci deja ruptă). În 1826 s-a şi pus în treacăt problema tipăririi unei Biblii româneşti fără *Apocrypha*, însă intenția a fost abandonată, din lipsa interesului Comitetului față de acest popor (*ibid*.: 97). În 1834 totuşi, agentul Benjamin Barker îi cunoaşte la Constantinopol pe viitorii domnitori Mihail Sturdza al Moldovei şi Alexandru Ghica al Țării Româneşti, apoi îi vizitează şi în Principate – căci, din cauza opoziției circumspecte a prelaților greci, nu putea deschide subiectul Bibliei la Constantinopol (*ibid.*: 98-99 şi Canton, 1904: II, 20-24). La Bucureşti, Barker recomandat de consulul britanic, şi consemnează cu satisfacție că „supărarea" (*the annoyance*) Patriarhului de Constantinopol nu putea schimba nimic în Țara Românească. Mai mult, consulul îl sfătuieşte pe agent să profite şi de statutul clericilor munteni, care nu le permitea să se opună domnitorului. Chiar şi pentru Moldova, unde mitropolitul, în urma avertizării Patriarhului de Constantinopol, nu cooperează, Barker se gândea la metode practice de livrare a cărților, prin Basarabia sau Muntenia.

El tipăreşte (la Smyrna), în 1838, un Nou Testament – fără

[1] „Like every organisation in the world it has had to make do with flawed individuals to run it, work for it and support it, and some have had a better appreciation of what the Socierty was about than others" (Steer, 2004: 447). Citatele de acest gen sunt numeroase, mai ales în istoriile actuale ale Societății.

prefață, conform regulii Societății –, copiind pentru început versiunea pusă la dispoziție de Biserică (Canton, 1904: II, 18) – cea pe care Agenția Rusă o mai tipărise şi în 1817, pentru românii basarabeni. Ea se retipăreşte în 1846, în 10.000 de exemplare (Birtz, 2013: 15) – tirajele fiind mai mari decât cele ale Bibliilor ecleziastice. Primeşte sprijinul mai multor oficiali din Țara Românească, care o şi cumpără ca premiu pentru elevii de la Sf. Sava, deşi formatul şi tiparul, „prea profane”, creau derută[1]. Barker stă apoi mai mult de un an în Țara Românească (până în 1853), punând la cale o retipărire a Noului Testament la Bucureşti – şi constata nemulțumit că românii nu se grăbeau să fie „amended”: oficialii şi clericii insensibili erau considerați „fanatici şi plin de prejudecăți”, „ignoranți” şi cu „haughty demeanour” (Tappe, 1968: 100). În repetate rânduri, raporta că pe prelați i-ar irita faptul că poporul citeşte Biblia – deşi chiar din relatările lui desprindem motivul pentru care cărțile scoase erau puține: lipsa banilor[2]. Barker n-a tipărit Biblia românească întreagă, şi nici n-a îndrăznit să ridice problema Vechiului Testament, pe care Societatea, radicalizată, îl impunea acum fără *Apocrypha* şi tradus după versiunea ebraică, ci raporta că aşa ceva nu va fi admis de clerul valah (Tappe, 1968: 103).

Fiind o chestiune relativ nouă, nereglementată de un vechi canon valabil pentru întreaga Biserică Ortodoxă (deşi la nivel local în 1835 s-a emis o decizie sinodală grecească în această privință (Canton, 1904: II, 20), iar ruşii stabiliseră anterior drept reper Codex Alexandrinus – conform prefeței la Biblia elisabetană din 1751), folosirea Septuagintei este pentru români o regulă

---

[1] Influența BFBS are, pe de altă parte, ca efect o mai mare libertate față de textul biblic, astfel că încep să se tipărească acum şi unele extrase scurte, în formate mici, ieftine şi comode, după modelul „britanic”, cum relatează directorul Şcolilor, Petre Poenaru (v. Tappe, 1968: 103).

[2] Se vede, de pildă, din discuția cu Mitropolitul Iaşiului, Veniamin Costachi, că acesta era la curent cu prețurile hârtiei – iar la Buzău se tipăreau mii de Evanghelii pentru şcolari, însă scumpe (*ibid*.: 98-99).

bazată pe aprobare tacită”[1], pentru că argumentele sunt mai degrabă de bun simț şi logică a autorității spirituale (a prefera Textul Masoretic înseamnă a blama Biserica răsăriteană, care nu a putut păstra Vechiul Testament nici cât evreii). Iisus şi Noul Testament citează totuşi Septuaginta drept text iudaic de referință, folosit apoi de Biserica primară şi de Părinții Bisericii – pentru care a fost aşadar suficient de bună. Păstrarea prin recopiere unui text vechi presupune şi o fidelitate față de spiritul mesajului, şi, mai ales în pasajele mesianice, nu se poate accepta că în locul Bisericii Ortodoxe a fost mai fidelă şi obiectivă Sinagoga cu care se afla în conflict – conform episoadelor citate chiar de Canton (v. I, 1904: 402) – încă de când s-a stabilizat, în sec II-IV[2], Textul Masoretic (pe care îl avem în manuscris din sec X).

Diferențele nefilologice din acele pasaje mesianice sunt evidente. De pildă, în Ps. 21,17/22, 17, în loc de varianta Septuagintei, *ὤρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας* (confirmată de Vulgata şi Peshitta), „*mi-au străpuns mâinile şi picioarele*”, Textul Masoretic are כָּאֲרִי יָדַי וְרַגְלָי „*ca de leu, mâinile şi picioarele mele”, kaari*, כָּאֲרִי, *ca un leu,* şi *kaaru*, כָּאֲרוּ, *au străpuns*, fiind apropiate, iar neînțelegerea putând proveni, conform lui Mozley

[1] Prelipcean, 2003: 66, 74. Pentru teologia ortodoxă universitară românească actuală, Textul Masoretic are doar o autoritate din punct de vedere critic – deci una relativă, nu absolută –, în timp ce cel grecesc are în plus „o autoritate oficială”, care îi permite să fie folosit în Biserică.

[2] Cum arată Pells, (1911: 12-16) dând exemplul Părinților precum Epifanie, Ieronim, Iustin, Augustin, Irineu, care atacau alterarea, de către evreii de după Hristos, a textului – ce fusese păstrat cu sfințenie până în timpul lui Iosif Flaviu – pentru a elimina urmele profețiilor mesianice. Cu acelaşi scop al delimitării de creştinism, evreii au abandonat, din secolul II, Septuaginta, pe care o folosiseră 400 de ani, în mijlocul unor controverse cu creştinii, despre cine a falsificat Scriptura (iar controversele şi situația evreilor din acea perioadă sunt reflectate şi în tonul dur al unor expresii care au suferit intervenții). Pells era deci de naivitatea consternat de Societății Biblice, care ignora cele mai vechi surse, şi prefera să publice traduceri după surse mai noi – Într-adevăr, semnele vocalice ale Textului Masoretic datează de prin anii 600-750 (Kelley, 1998: 14-15).

(1905: 40), din confundarea (frecventă de altfel) a lui ו cu י.
Varianta masoretică, girată de Midraş şi Targum, e infirmată însă chiar de versiunea descoperită la Qumran, care are în acest loc כרו – căci *aleph* cade uneori înainte de ר, în conjugarea verbului, cum mai remarcă Mozley, dar nu şi din rădăcina substantivului.

(Oricum, paradoxul e că marea majoritate a traducerilor occidentale protestante preferă aici varianta creştină, făcând deci o compilaţie arbitrară şi alegând ce le convine din ceea ce consideră *Cuvântul lui Dumnezeu*. La fel fac de altfel şi cele româneşti, care le urmează pe cele occidentale.[1])

În Ps. 39, 9-11/(40, 6-8) – *θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι* – din Septuaginta, „Jertfă şi prinos n-ai voit, *iar trup mi-ai întocmit*", e redat: זֶבַח וּמִנְחָה לֹא־חָפַצְתָּ אָזְנַיִם כָּרִיתָ לִּי („Tu nu doreşti nici jertfă, nici dar de mâncare, *ci mi-ai străpuns urechile*"). Aici avem alt paradox: Rahlfs, contrazicând codicii greceşti din secolul IV, pune chiar în Septuaginta Societăţii Biblice Germane *ὠτία δὲ κατηρτίσω μοι*, bazându-se pe un text latin, care se presupune că ar fi fost tradus după Septuaginta din coloana a cincea a Hexaplei lui Origen (deşi *ὠτία* era dat în *Hexapla* nu de LXX, ci de versiunile Aquila, Symmachus şi Theodotius[2]). Mozley avansează ipoteza că în

[1] Chiar şi influenta versiune King James nu urmează de fapt aici Textul Masoretic. După cum dezvăluia, în 1872, un traducător ieşean (Pallade), la traducerea primei Biblii „britanice" româneşti, „unii au folosit traducerea greacă a textului ebraic, alţii pe cea franceză, pe cea germană", aşa că rezultatul muncii incongruente a opt persoane, cu moduri diferite de lucru, a fost „o amestecătură şi o traducere cât de liberă se poate, traduceri de traduceri". De aceea, agentul Mayer a trebuit să studieze el însuşi capitol cu capitol textul, încercând revizuiri şi uniformizări (vezi scrisoarea co-revizorului I. Pallade către dr. Alexander Thompson de la Iaşi, 2 noiembrie 1872 – Arhiva BFBS, BSA D1/7 Editorial Correspondence Inwards). Totuşi, în loc de o cuvenită notă introductivă (care era interzisă), se oferea însă doar subtitlul îndoielnic: „tradusă întocmai după textul original".

[2] *New International Commentary* (Declaissé-Walford, 2014: 373)

ἠθέλησας ὠτία, cuvântul σῶμα ar fi apărut prin mutarea lui ς, de la ἠθέλησας, într-un manuscris uncial fără pauze, alături de τι, care putea semăna cu un μ, iar *săpatul* la care face referire כָּרָה ar fi fost înțeles ca o *dăltuire*, *modelare*[1]. Midraşul Sinagogii (1959: I, 435) – preluat şi de *Translator's Handbook* al UBS (Bratcher, 1991: 384) – susține că fraza ebraică s-ar referi la ascultare. în sensul cerut de Samuil lui Saul (I Reg. 15, 22) (deşi termenul se mai găseşte în Textul Masoretic doar cu sensul săpării de puțuri), dar lui Saul i se cerea, dimpotrivă, să se abțină şi să aştepte (I Reg. 13, 13), nu să ia inițiativa spunând tocmai: „iată vin". Apostolul Pavel interpretează, totuşi, în Evr. 10, 5 în sensul: „suntem sfințiți prin jertfa trupului lui Iisus Hristos, nu prin jertfele legii" – iar el cunoştea, obiectiv şi filologic vorbind, bine textul legii, iar auditoriul său la fel – cum vedem, de altfel, în Evanghelii –, unde citatele date de Hristos după Septuaginta sunt înțelese imediat de auditori (mai ales că Hristos spune deseori că *Psalmii* au vorbit despre El[2]). Sensul aducerii ca jertfă a propriei persoane în locul jertfelor de animale, aşa cum era citat pasajul cu referire la Iisus a fost, observă Cheyne (1904: 146), şi varianta care îi putea consola

---

susține în mod fals că σῶμα este „perhaps a variant tradition in LXX", în timp ce „all extant LXX mss" ar avea ὠτία. De fapt, după cum arată nota din ediția Rahlfs, codicii *Vaticanus*, *Sinaiticus*, precum şi *Alexandrinus* conțin varianta compatibilă cu interpretarea creştină, doar că apusenii preferă folosirea mărturiei latine din *Gallicanum*. Aici, Cheyne (1904: 178-179) are însă mari dubii că aşa ar fi arătat textul original ebraic, suspectând o transcriere greşită.

[1] „They will have understood ka [כרית] rit (elsewhere = ὀρύσσειν) in the sense of cutting and shaping". Sau chiar, la limită, s-ar fi putut încerca traducerea unui pasaj obscur printr-o parafrază la fel de obscură (de tip *obscurum per obscurius*) – Mozley, 1905: 74.

[2] Vezi Mat. 21, 42; 22, 43 şi 27, 46; Lc. 24, 44 etc. Psalmistul, ca profet al lui Iisus, vorbeşte de aducerea ca jertfă a propriei persoane – aşa este citat pasajul în Evr.10,5. Este mult mai credibil că evreii să fi intervenit în acest pasaj din cauza interpretării creştine, decât ca Apostolul să fi dat greşit citatul, iar apoi scribii să fi rescris Psalmul pentru a se potrivi cu citatul favorabil creştinismului, cum ajung să spună susținătorii autenticității Textului Masoretic (vezi Jobes, 2000: 97).

pe evreii din diaspora – într-adevăr, aceştia aşteptau să audă că nu mai trebuie să jertfească animale, nemaiavând instituția Templului la îndemână. Cum onest remarcă acum postfața *Good News Bible* a UBS, există şi multe alte locuri din Septuaginta citate ca atare în Noul Testament, deşi apar într-o formă diferită în Textul Masoretic.[1]

Aceste exemple arată cel puțin că alegerea între Vechiul Testament în greacă (Septuaginta) şi cel în ebraică (Textul Masoretic) este una confesională, venind din modul de raportarea la tradiția Bisericii răsăritene: aceasta a fost contestată de protestantism[2], precum şi de tradiția traductologică latină rivală, de la versiunea lui Ieronim, devenită, pe fondul răcirii relațiilor cu Estul, cea autorizată pentru Biserica Catolică şi sursa primelor

[1] Am tratat mai multe din ele în teza mea, *Psaltirea națională. Introducere în filologia celui mai longeviv text literar românesc* (2018, Piteşti, Mediaprint).

[2] Luther critica, pe de o parte, exegeza evreilor asupra Psalmilor pentru că excludea sensul profetic mesianic, dar, după învățarea limbii ebraice, s-a bazat tot mai mult pe Textul Masoretic (Schwartz, 1955: 174-175). „The gospel, Luther wrote in 1524, has been given to man through the Holy Ghost only, but His message was transmitted by means of language, for words are the vehicle of thought, they are like a shrine in which God's truth is found", mai citează Schwartz (1955: 193 – după *Werke*, Weimar Ausgabe, vol XV, p. 37/3-6) – aparent, ideile fiind preluate de la prietenul Melanchton –, apoi notează: „There is thus a close connexion between the content of Holy Writ and its actual wording in its original languages. It is necessary for the understanding of Scripture to study the exact meaning of the text in the original languages, for words are the vehicle of thought, they are like a shrine in which God's truth is found" (*ibid*.: 193-194). Convins că *un teolog nu se poate baza pe traduceri ale Bibliei* (*An die Ratsherren*... – Weimar Ausgabe, vol. XV, p. 40/14-26, *apud* Schwartz, 1955: 196), Luther îi condamna pe traducătorii Septuagintei în termeni duri: „They were «not learned», ingnorant of Hebrew, their rendering is most inept, and they misunderstood the words and idioms of speech. Finally Luther reproaches the translators of the Septuagint for falsifying the text" – *Tischreden*, vol IV, Weimar Ausgabe, nr. 4896 (6-16 mai 1540) şi nr. 5001 (21 mai-11 iunie 1540), *apud* Schwartz, 1955: 201-202. Chiar şi pe evrei îi acuza că nu înțeleg Scriptura pentru că nu ştiu destulă ebraică – şi la fel gândeau şi ceilalți lideri ai Reformei.

traduceri protestante (astfel, lumea protestantă şi cea catolică au putut ajunge, în sec. XX, la o reconciliere apuseană, opusă tradiției răsăritene)[1].

Se trece la programul propriu

Despre Barker (care revine în vizită şi în 1857, apoi moare în 1859), se poate spune (ca şi despre Pinkerton) că şi-au câştigat totuşi un loc în istoria Bibliei Bisericii Ortodoxe româneşti[2]. Succesorul lui Barker, Rev. Alexander Thomson, va trece însă la o altă etapă: aşa cum s-a procedat şi în Rusia, după câştigarea încrederii prin tipărirea textului avizat de clerul local, se produce pe cont propriu Biblia în româneşte, după standardele proprii. El tratează (Birtz, 2013: 16) cu Constantin (Costache) Aristia, actor, om de litere şi om politic de origine greacă, iar acesta traduce, după versiunea N. Vamvas (care apare într-o ediție integrală în 1850), Geneza, Psalmii şi Isaia, care apar la Bucureşti în 1859, cu supratitlul *Biblia Sacra* – la fel ca al traducerii unei părți a Bibliei publicate la Paris în 1858 de prietenul său, omul de litere Heliade Rădulescu. Ideea cărturarului Heliade, care încercase o retraducere cu reînnoire de limbaj, fusese criticată sever de mitropolitul ortodox Şaguna (v. Moceanu, 2003: 157, 184), care tipărea în mod oficial vechea Biblie, cu ajustări ale versificației după Biblia ateniană din 1843 (şi susținând că limba Bibliei nu trebuie reformată radical). Probabil dintr-un spirit contestatar față de conservatorismul mitropolitului Şaguna, traducătorii Bibliilor

[1] Totuşi, când arhim. Scriban întreabă, despre diferențele mesianice dintre LXX şi TM, dacă se va menționa în text sau măcar în notă diferența privind cronologiile din Daniel, agentul Kilgour răspunde în singurul mod posibil: arogant şi inflexibil, îi spune că „Septuaginta, oricât de interesantă ar fi, nu face obiectul Societății” – v. Conțac, 2014: 112-113.

[2] În 1854, îl mai găsim în arhive (BSA/D1/2 *Foreign Correspondence Inwards*, Scrisoarea către Barker, din 23 februarie 1855) şi pe agentul S. Mayers, care, pe fondul cererii mari, dubla prețul la Noul Testament în Țara Românească şi Moldova. Vindea chiar mii de exemplare, fiind uimit de „the brilliant perspective” de a propaga cuvântul lui Dumnezeu tocmai în această parte a lumii – după ce anterior nu avusese niciun succes ca misionar între evrei (la fel ca şi Barker, de altfel, între turci).

britanice au repetat totuşi experimentul lui Heliade, preferând limbajul burghez al epocii (atunci, mai modern decât cel tradițional, dar azi mai arhaic şi mai neinteligibil). Un argument al traducerilor lor era nevoia reînnoirii periodice a limbajului biblic (pentru ca, aşa cum spunea şi Regula 7 pentru traducători, să fie utilizată „limba reală şi înțeleasă” – *Rules*, 1906: 4). Psalmii mai apar şi în 1863, la Bucureşti, într-o traducere realizată de alt român cu origini greceşti, Stefanide, împreună cu un evreu creştin, Keller, agent al BFBS în Țara Românească – începând cu această ediție, Psaltirile „britanice” afirmă în subtitlu că traducerea este „întocmai după textul original”. Apoi se lucrează la un Vechi Testament complet, de către profesorii Nifon Bălăşescu, Ieronim Voruslan, C-tin Erbiceanu şi F. Dubău, plus revizorii V. Pallade şi W. Mayer[1]. Aşa se ajunge la Vechiul Testament din 1865-1859, apoi la Biblia din 1871, republicată în 1873 (Pesta) şi în 1874 (Iaşi) – într-o versiune cu o limbă ceva mai îmbunătățită (cu mai

[1] Vezi şi p. 24, nota 1. În catalogul Darlow-Moule (1903: 1293), despre acest Vechi Testament găsim mențiunea următoare: „Lucrul a fost început de N. Bălăşescu, un profesor de la Bucureşti, care a tradus Pentateuhul din versiunea greacă modernă. Această traducere a fost revizuită de Ieronim, care a continuat-o, lucrând din ebraică, şi a dus-o până la sfârşitul cărții *II Samuel* – şi de asemenea a încheiat o versiune a *Psaltirii*. Toate cărțile rămase, în afară de *Ieremia* şi de *Plângeri*, au fost traduse din greaca modernă – cu raportare la versiunea latină a lui Tremellius şi Junius –, de către alți doi profesori de la Seminarul din Iaşi, anume F. Dubău şi C. Erbiceanu. *Ieremia* şi *Plângerile* au fost traduse de Ghenadie. Secțiunea *I Samuel-Maleahi* a fost revizuită, înainte de publicare, de către W. Mayer. Această nouă versiune a fost tipărită cu caractere latine, în trei volume, datate 1865 (*Gen*.-*Rut*), 1867 (*I Sam*.-*Ps*.) şi 1869 (*Prov*.-*Mal*.). Ortografia folosită s-a bazat pe sistemul adoptat de N. Bălăşescu.” În 1871, urmează şi Noul Testament revizuit de W. Mayer, iar în 1873, Sfânta Scriptură, la care W. Mayer, cu ajutorul lui Vasile Pallade (profesor la Iaşi), mai revizuiesc secțiunea *Geneza*-*Rut*. Versiunea este retipărită şi în 1874. Birtz (2003: 17-20) arată că Bălăşescu tradusese până la *Rut*, şi observă că Mayers a făcut revizuirea, cel mai probabil, pe baza versiunilor King James şi Luther. Conțac (2011: 82) mai spune şi că Pallade a comparat cu versiunile franțuzeşti Osterwald şi Martin.

puține neologisme, dar cu *Iehova* în loc de tradiționalul *Domnul*)[1] şi unde accesul la sursă se arată totuşi şi din semnalarea cu font italic a completărilor, în textele eliptice (deşi păstrează în acelaşi timp influențele versiunilor occidentale – cum se vede, de pildă, în cazul versetului în Ps. 68, 6, despre „singuraticii”, pe care Dumnezeu „îi aşază în familii”). Textul se retipăreşte până în 1921 – când se renunță la *Iehova*, deşi se păstrează, de pildă, *Iah* în Ps. 68, 4[2]. Era însă, în fine, o traducere după criteriile agenților BFBS, chiar dacă constituia un amestec hibrid de neologisme şi arhaisme, de opțiuni impuse confesional şi pretenții de fidelitate traductologică.

Acceptare, din partea clerului

Până acum BFBS lucrase, în general, cu învățați ortodocşi, care o făceau ca un exercițiu cultural personal – deşi, cel puțin în cazul Vechiul Testament, nu se aşteptau ca textul lor să fie admis de Biserica Ortodoxă. Se respectau în aceasta indicațiile de la Londra, care recomanda angajaților să servească adevărul, evitând controversele[3] şi lucrând cu toate confesiunile – în Regulile pentru translatori[4] se prevedea şi ca, la elaborarea unui text, să se

[1] Nu e clar ce raporturi a avut profesorul de ebraică (de la institutul ortodox) Nicolae Nitzulescu cu acest text al Vechiului Testament. Nitzulescu ar fi tradus la rândul său cel puțin Psaltirea, iar textul ar fi aparținut BFBS, cel puțin după moartea sa, din 1904, iar o ediție biblică „Nitzulescu” (purtându-i neoficial numele, de fapt, pentru Noul Testament, pe care îl tradusese în 1897), ar fi apărut şi în 1906 (Conțac, 2011: 84), apoi în 1911 şi 1921. Dar textul *Psaltirii* din această Biblie 1921 este încă identic cu cel din 1874 – care diferă de cel din 1871 ca o reşlefuire, destul de serioasă, față de vechiul text de bază – astfel că *Psalmii* ar putea fi încă atribuiți tot lui Ieronim Voruslan, cu o revizuire mai masivă a lui Mayer, deci nu putem vorbi de vreun corpus al lui Nitzulescu.

[2] Aşa cum face versiunea King James – deşi versiunea Darby, de exemplu, a redat astfel pe יָהּ, consecvent, şi în celelalte locuri.

[3] Conform lui Steer (2004: 58, 309), colportorul trebuia să evite controversele, să nu facă prozeliți şi să nu detaşeze pe nimeni de la confesiunea lui.

[4] Regula nr. 16: „Consultation with representatives of the leading churches using the language” (Rules, 1906: 11).

arate respect pentru sensibilităților bisericilor locale, ai căror lideri trebuiau consultați, spre a se evita termenii direct ofensatori.

Exista, în acelaşi timp, o doză de naivă neînțelegere reciprocă, românii purtându-se poate ca nişte provinciali uşor de păcălit: nu doar conducerea de stat încuraja, din considerente politice, acțiunile Societății, dându-le tot girul[1], dar, la fel cum se primea şi „the cordial approval of the Russian Orthodox Church" (Roe, 1965: 63), şi clerul românesc oferea sprijin, uneori, poate, din bonomie şi ignoranță. Spre deosebire de ortodoxul Heliade, condamnat sever pentru mult mai puțin, activitatea Societății nu primea nici un reproş, ba, dimpotrivă, aprecieri, din partea intransigentului mitropolit Şaguna (Birtz, 2013: 21). Mai mult, chiar o autoritate eminamente spirituală, ca Sfântul Calinic de la Cernica arată față de ea atitudine pozitivă şi protectoare[2]. Spre deosebire de societățile catolice, care văzuseră, de la început, invariabil, în BFBS doar o „organizație protestantă"[3], la noi făcea o bună impresie hărnicia biblică a englezilor, a cărei latură subversivă nu era sesizată sau era minimalizată, fiind apreciat mai

[1] „The Rumanian Government's attitude was one of more than mere tolerance, for a directive from the Ministry of the Interior issued in 1910 requested that every facility be given to the Society's Agents in the various provinces of the country, and emphasised their right to circulate the Bible by means of colportage. Here too the Orthodox clergy were generally well disposed, and on many occasions shared in the work of selling the Society's versions, but the major part of this task fell of course upon the colporteurs, two of whom lived permanently in Rumania, being joined from time to time by others from Servia or other neighbouring countries" (Roe, 1965: 75).

[2] Birtz 2013: 18, 21. Ceea ce arată că Sfântul considera „partea luminoasă" de mai mare importanță decât „cea întunecată", cel puțin în contextul local.

[3] Şi, „in terms of its legal constitution, this is doubtless the most tenable view", recunoaşte Roe, mai ales că, cel puțin o „minoritate", dar cu o importantă contribuție în donații (şi cu o influență decisivă, cum s-a văzut în 1825), a considerat mereu lucrarea Societății ca un „puternic mijloc de a corecta erorile romane, şi un stimul reformării Bisericii" (Roe, 1965: 277 – citatul se referă în mod direct la Catolicism, dar, indirect, şi ținând seama de contextul lui, în egală măsură şi la Ortodoxie, ca Biserică tradițională).

mult armistițiul ecumenic[1] declarat. Aşa cum observă Canton, agenții Societății erau tratați de români „mai bine decât oriunde în altă parte”[2]. Colportorii cereau de la Biserica Ortodoxă, pe care în fond încercau să o submineze (ca pe o manifestare de „formalism şi superstiție”[3]) toleranță, recunoscând că nu înțeleg tradiția locală – lucru care astăzi nu pare de laudă nici istoricilor entuziaşti ai Societății, deşi, în unele privințe, aceasta reprezintă principala lor scuză[4] (totuşi ei lucrau la ruinarea elementului „transcendent” al ecumenismului – v. Steer, 2004: 57 –, transformând Biblia într-o unealtă a conflictului confesional).

Latura lui Cornilescu

Partea grosolană a prozelitismului Societății în România ajunge la apogeu prin ediția Cornilescu. Când fondatorii BFBS stabileau *regula fundamentală*, „fără note şi comentarii”, gândindu-se cât de „unashamedly” au fost ele adăugate Bibliei de

---

[1] Probabil, în timp ce BFBS voia să îi „amendeze” pe ortodocşi, ortodocşii considerau că pot „amenda” efectele muncii BFBS.

[2] „Nowhere on the Continent had its agents more complete freedom of action. The colporteurs were welcomed by prefect and bishop; permits were dispensed with by the chief of police; they were hospitably received at the monasteries] (…) no opposition, mockery, and misinterpretation to endure” (Canton, 1910: III, 221).

[3] *Ibid*. – căci asta înțelegea Canton că vor românii: să se „amendeze” după modelul protestant.

[4] „To the tortuous background of Balkan history between the wars the work of the Society's colporteurs appears curiously unrelated. From the standpoint of a later age one might wish to have seen an increasing involvement of the Society with the Churches, and particularly with the Orthodox Church in these countries. It must be recognised, however, that such involvement was not a basic element of the Society's policy between the wars. From the Orthodox it sought only tolerance and understanding; among Roman Catholics it sought nothing more than liberty, and whilst recruiting its staff almost entirely from small Protestant minorities, the Society was particular never to become so involved with any one of them as to become identified with it in the eyes of governments” (Roe, 1965: 268). Faptul că ei luptau împotriva a ceva ce cunoşteau atât de puțin este şi un motiv ca Biserica Ortodoxă să se simtă la fel de puțin ofensată.

la Geneva (Steer, 2004: 34), nu s-au gândit că cineva va trişa această regulă introducând, tot *unashamedly*, notele şi comentariile chiar în textul traducerii Scripturii. Spre deosebire de cazurile anterioare, în care Societatea a inițiat contacte cu persoane având o competență probată, în cazul Cornilescu a fost vorba de o inițiativă personală, doar pe fondul unei agende confesionale convergente [1]. Pentru că se potrivea cu opiniile agenților în contestarea Bisericii Ortodoxe [2] el a reuşit să-i determine pe aceştia să încalce orice principiu al prudenței în privința versiunii sale: s-a renunțat la revizuirea traducerilor anterioare, precum şi la reînnoirile periodice ale limbii. De asemenea, s-a abandonat cu totul neutralitatea şi respectul pentru cultul majoritar – ba, mai mult, cu aceeaşi versiune s-a încălcat şi principiul inițial al contributivității: în ea s-au pompat resurse financiare pentru tiraje colosale, împărțite gratuit – ceea ce se considera, apoi, sofistic, drept un succes al textului[3].

Competența lui Cornilescu era mai degrabă de traducător din limbile moderne. De aceea, pentru limbile biblice, s-a bazat mai

---

[1] Societatea şi-a încălcat propria regulă de a nu se baza pe persoane fără o calificare (*scholarly and linguistic*) recunoscută, şi în nici un caz pe o persoană singură (Regula nr. 16 – *Rules*, 1906: 11). Cu Cornilescu nu colabora nimeni (Conțac, 2014: 132), nu era garantat de nici o autoritate competentă (*ibid*.: 135), ba chiar Societatea era prevenită, în egală măsură de sfătuitori români (vezi Iorga – *ibid*.: 143) şi străini, iar textul a rămas neevaluat de nimeni (*ibid*.: 136), în contextul unei stranii urgențe (*ibid*.: 153). Se pare că regulile respectabile ale Societății erau făcute pentru a fi ignorate. De altfel, Regula 3 prevedea, arbitrar şi hilar, ca versiunile englezeşti Autorizată şi Revizuită să fie o sursă universală, pentru toate traducerile biblice.

[2] La care s-a 'convertit' în mod autentic (Conțac, 2014: 93, 96).

[3] „Colportage was not resumed in Rumania until early 1922. […] In 1924, however, nearly 100,000 copies were circulated, compared with 5,000 in 1920. This steadily increasing circulation was greatly stimulated by the publication in 1921 of a translation of the New Testament and Psalms by a Rumanian Orthodox scholar, Cornilescu. Although this translation was not at once adopted as the Society's official Rumanian text, it was widely circulated by the Society's colporteurs, and proved extremely popular" – scrie Roe (1965: 267), fără să detalieze ce înseamnă „extremely popular".

mult pe edițiile Segond şi Darby, pretextând că sunt „corecte ştiințificeşte" (Cornilescu 1923: 569) – un argument ridicol, în cazul compilației Darby –, şi astfel se explică de ce el fost gata cu ea mai repede, când alți lucrători la traduceri erau acuzați că întârzie (arhim. Scriban, Gala Galation, Nicodim Munteanu) – v. Conțac, 2014: 112-116, 128. Unica ei calitate, față de edițiile britanice anterioare, folosirea, în general, a unei limbi banale, deşi în multe locuri plată, lipsită de stil şi cu confuzii de exprimare – frumos spus „colocvială", cum o descria alt traducător din epocă, arhim. Scriban (*ibid*.: 121), deşi norma nr. 7 a traducătorilor BFBS cerea „to avoid colloquial expression unworthy of the Book" (*Rules*, 1906: 4) – vine la schimb cu abandonarea *responsabilității* (Henderson, 1824: 5) față de text, dar toate lipsurile traducerii sunt disimulate îndărătul cauzei confesionale pe care şi-o asumă zgomotos (ca şi cum orice distorsiune e admisă dacă ea se potriveşte cumva cu propriul adevăr confesional), aşa încât e greu să îi mai fie făcută vreo critică fără a fi acuzat de partizanat, de către partizanii ei confesionali.

Aceasta a fost singura ediție a BFBS condamnată explicit de reprezentanți ai Bisericii Ortodoxe Române. Dar, în ciuda afirmațiilor severe făcute de un influent teolog universitar într-o revistă oficială (David, 1957: 30-39), nu i se poate atribui lui Cornilescu întreaga lucrare de confesionalizare a textului biblic, contribuția lui constând mai mult în colectarea sistematică a tuturor sugestiilor în această direcție – din edițiile britanice anterioare în româneşte, din partea agenților, a mişcării neoprotestante locale, precum şi din versiunile străine pe care el le considera respectabile. La acestea a adăugat, desigur, şi intervențiile sale, exploatând orice mic pretext din noua tradiție traductologică în direcția sensului dorit – pentru a crea un text etalon al resentimentelor față de Biserica Ortodoxă. Aceste alterări arbitrare încălcau flagrant, desigur, şi principiile pe care le afirma el însuşi: „n-am ținut seamă de niciuna din considerațiunile pe care le-ar putea aduce vreo confesiune asupra textului", căci „textul trebuie lăsat aşa cum e", de vreme ce „Biblia este şi

rămâne mai presus de orice confesiune şi ei trebuie să i se supună orice confesiune care vrea să se întemeieze pe Biblie în susținerile ei”, pretindea el, chiar în oficiosul Patriarhiei (Cornilescu, 1923: 567-570).

Intervenții ce produc o pseudo-Biblie

A sărit în ochi de la început, la versiunea sa (una foarte liberă, mai degrabă o parafrază decât o traducere – Conțac, 2014: 132, 124 şi 136), modul diferit în care redă cuvântul *δίκαιος*: inițial, chiar printr-o perifrază de cinci cuvinte, o adevărată definiție, ce a fost observată şi de agenții Societății (Conțac 2014: 177, 214 etc.). După ce aceştia l-au convins să renunțe la ea[1], a ales o altă soluție, care e la fel de puțin traducere, ci mai degrabă o amendare a Bibliei. El pune peste tot în loc de *drept* (de pildă în Mat. 25, 46), *neprihănit*, ceea ce corespundea, de fapt, în româneşte, cu *ἁγνός* (2 Cor. 7, 11), *ἄσπιλος* (1 Pt. 1, 19) sau *ἄμωμος* (Iuda 24) – dar el traducând şi aceste cuvinte practic la fel: *fără prihană*. De asemenea, *δικαιοσύνη* (de pildă, în Rom. 6, 18) e redat ca *neprihănire*, aici despărțindu-se şi de sursele sale (Segond dă *justice*, iar Darby, în linia tradiției englezeşti, *righteousness*[2]). Asta, deşi în limba română, cuvântul *drept* sună suficient de natural (ca şi în franceză: homme *juste*) – spre deosebire de limba engleză, unde „right”, „righteos” nu se atribuie, uzual, oamenilor, iar „just” e restrâns la judecători. Cornilescu nu se opreşte însă aici cu perifrazele explicative. *Cuvios* (*ὅσιος*[3], echivalentul lui **חָסִיד**), este redat uneori: *cel preaiubit* (conform sugestiei lui Segond: *ton bien-aimé*), dar în Ps. 86, 2 (שָׁמְרָה נַפְשִׁי כִּי־חָסִיד אָנִי)[4],

---

[1] A făcut-o chiar „plângând” (Conțac, 2014: 202).

[2] Pe când traducerea lui Cornilescu ar fi echivalentă cu *unspottedness, unblemishedness* ori *unstainedness.*

[3] Traductibil, conform dicționarului Gingrich (inclus în *Bible Works* 9), prin: *pious, devout, godly, pleasing to God*.

[4] LXX: *φύλαξον τὴν ψυχήν μου ὅτι* **ὅσιός** *εἰμι*; Darby: „Keep my soul*, for I am godly*”; Segond: „Garde mon âme*, car je suis pieux!*”). חָסִיד este „bun”, în 2 Sam. 22, 26 şi Ps. 18, 26; „sfânt” în „Deut. 33, 8”; „prea-iubit” în 1 Sam. 2, 9,

de pildă, găsim perifraza: „Păzeşte-mi sufletul, *căci sunt unul din cei iubiți de Tine!*” – încălcând astfel şi Regula nr. 8 (*Rules*, 1906: 3), privind uniformitatea traducerii termenilor ce redau *moral and spiritual attributes*.

În acelaşi fel, caută să redea obsesiv doctrina protestantă a îndreptării prin credință, nu doar eliminând ideile de *om sfânt*, cuvântul *nădejde* şi ideea de *mântuire* la viitor, ci şi intervenind în orice context posibil.

De pildă, în Ps. 40, 13 (39, 16), redat în versiunea de linie sinodală (2014): „că m-au împresurat rele, cărora nu este număr; ajunsu-m-au fărădelegile mele *şi n-am putut să văd*”[1], el schimbă la וְלֹא־יָכֹלְתִּי לִרְאוֹת[2] sensul infinitivul construct לִרְאוֹת, adăugând în loc precizarea: „Şi nu *le* mai pot *suferi* vederea”[3]– exploatând din nou o sugestie a lui Segond. Astfel, sensul nu mai este tulburarea vederii din cauza suferinței pricinuite de păcate, ci că psalmistul nu vrea să se gândească la păcatele proprii.

Traducerea cu *image* de la Segond, şi unele unele locuri traduse echivoc în edițiile anterioare ale Noului Testament „britanic” îi dau lui Cornilescu şi ideea să pună semnul egal între cultul icoanelor şi idolatrie (în consens de altfel cu agenții din istoria lui Canton). În contextele infamante din Rom. 1, 23 şi Apoc. 13, 14, găsim cuvântul „icoană” (eng. *icon*), care în limba română desemnează explicit picturile religioase cu care ortodocşii îşi ornează bisericile şi pe care le venerează, în virtutea unei vechi tradiții teologice (de dovedire a Încarnării) – ignorată însă de

---

precum şi în 2 Ch. 6, 41 şi Ps. 16, 10; „un om pe care îl iubeşte”, în Ps. 4, 4; „cel iubit de el”, în Ps. 30,4 şi 31, 24; „iubitul său”, în Ps. 85, 8; „om evlavios”, în Ps. 12, 2 şi Ps. 32, 6; „credincios”, în Ps. 37, 28 şi 50, 5; „milostiv”, în Ier. 3, 12, sau, în forma negativă, „nemilos”, în Ps. 43, 1; „om de bine”, în Mic. 7, 2; „binevoitor”, în Ps. 52, 11.

[1] Cf. traducerea NIV (în Bible Works): „For troubles without number surround me; my sins have overtaken me, *and I cannot see*”.

[2] LXX: καὶ οὐκ ἠδυνήθην τοῦ βλέπειν.

[3] Adică, rămânând la transpunerea englească, ajunge la „I cannot *suffer* see *them* – i.e. *my sins*)”.

colportorii din epocă ai Societății[1]. Şi în Vechiul Testament, găsim פֶּסֶל (γλυπτός) – „chip cioplit" (*graven image*)[2], redat în Ps. 97 (96), 7 tot ca „icoană": „Sunt ruşinați toți cei ce slujesc *icoanelor* şi cari se fălesc cu idolii". (Această concepție nu e limitată la anii '20[3], dar între timp aceste tendințe polemice au fost totuşi abandonate chiar în Marea Britanie – de unde s-a finanțat versiunea lui – acolo unde poți vedea acum icoane ortodoxe şi bisericile anglicane).

Alte aspecte, privind gradul de expresivitate al limbii, care o fac inferioară vechilor traduceri tradiționale, le-am arătat în studiul nostru, „Psaltirea națională". Se poate spune, în general, că textul poetic îi ridică probleme lui Cornilescu, chiar producând confuzii, prin omonimiile neglijente[4].

În Ps. 66, 2 (65, 1) (שִׂימוּ כָבוֹד תְּהִלָּתוֹ), unde versiunea tradițională avea „*dați mărire* (cf. δότε δόξαν) laudei Lui"[5], Cornilescu, căutând să-l copieze cât mai fidel pe Segond („*célébrez sa gloire* par vos louanges!") găseşte o formulă nefirească: „*Măriți slava* Lui prin laudele voastre", unde, *măriți* se

---

[1] Conform relatării amintite (v. p. 16, nota 1) a lui Canton (1904: I, 415) din Rusia, un om ar fi înțeles din Vechiul Testament că icoanele sunt totuna cu vechii idoli de lemn – iar Agenția Rusă a Societății ar fi căzut tocmai din cauza temerii clerului că oamenilor le vor fi deschise mințile de către adevărul Scripturii.

[2] Vezi Lev. 26, 1.

[3] După Basil Atkinson (1965: 104), bisericile nereformate sunt pline de noi idoli, care încalcă Lev. 19, 4: „This commandment is constantly broken in the unreformed churches to-day. They fill their places of worship with images. They thus display unholiness."

[4] În timp ce la ei acasă englezii promovau doar Versiunea Autorizată, având „strength" şi „majesty", ca un text în limba lui Shakespeare (Steer, 2004: 35). Dacă tot se recomandă drept „cea mai mare întreprindere literară din istorie" (*ibid.*: 69), şi traducerile publicate peste hotare de BFBS ar fi trebuit să fie mai literare.

[5] În versiunea KJV: *make his praise glorious*.

poate înțelege, din cauza omonimiei din româneşte, cu sensul de ‘a spori’[1] evident – departe de intenția textului original.

La fel, în 22, 27 (21, 32), sintagma *semințiile neamurilor* este transpusă, pentru a se apropia cât mai mult de limbajul prozaic şi de sursa Darby, *familiile neamurilor*, ceea ce în româneşte, din cauza omonimiilor, se poate înțelege mai degrabă ca *familiile rudelor*[2].

Acuze de persecuție

Pentru Cornilescu, traducerea Psalmilor e locul unde, într-o cheie personală, îşi exprimă resentimentele față de reprezentanții Bisericii Ortodoxe, față de care clama postura dreptului persecutat[3]. Specific cazului său (dar oarecum în linia impresiilor agenților BFBS în lumea ortodoxă, mai ales în România) este că ideea de „persecutori” reprezintă un nume de ocară, nu unul de temut, neavând de fapt puterea de a face rău. În 86, 14 (85, 13), de pildă, עֲדַת עָרִיצִים, transpunerile „the assembly of the violent”, de la Darby, şi „une troupe d’hommes violents”, de la Segond, devin, la Cornilescu, într-o nuanță peiorativă, „o ceată de oameni asupritori”[4]. La fel, în 82 (81), 7 (וּכְאַחַד הַשָּׂרִים תִּפֹּלוּ /Biblia sinodală 2014: *şi ca unul din căpetenii cădeți*), Cornilescu alege, profitând de omonimia traducerii după Segond („vous tomberez comme un prince quelconque”), cel mai jos sens al lui *unul* (אֶחָד):

---

[1] Ceea care ar echivala, în englezeşte, cu: *magnify, extend, increase, augment*.

[2] De la *the kindreds of the nations* (KJV), prin Darby (*the families of the nations*), la Cornilescu ajunge să sune a *families of the kindreds.*

[3] V. Conțac, 2014: 93. Deşi el era cel care ataca şi se despărțea în mod conştient de Biserica Ortodoxă, care însă nu voia şi nu putea prigoni pe cineva din alte culte, mai ales la adăpostul tutelei BFBS şi al prințesei Ralu Callimachi.

[4] Căutând parcă înadins, prin conotațiile lui *ceată*, să se depărteze cât mai mult de sensul versiunii tradiționale ortodoxe, „adunarea celor tari” (Biblia 2014, Ps. 85, 13) care îl redă pe *συναγωγὴ κραταιῶν* din LXX. De fapt, עָרִיצִים înseamnă atât *cei violenți, tirani, asupritori* (v. Is. 29, 20), cât şi *cei cu autoritate* (v. Ier. 20, 11). Versiunea NAB are „*a ruthless band* [has sought my life]”, iar KJV, „the assemblies of violent *men*”.

fără importanță, oarecare: „veți cădea ca un domnitor oarecare" –, desigur, în aceeaşi cheie autobiografică.

Nici una din edițiile britanice anterioare, nici Segond şi nici Darby nu i-au dat lui Cornilescu sugestia să traducă, în Ps.1,1, în loc de „fericit bărbatul care n-a umblat în sfatul necredincioşilor" (Biblia 2014), „ferice de omul care nu *se duce la* sfatul celor răi".[1] Profită că în română sfatul (עֵצָה/βουλῇ), venit din slavonul съвѣтъ, are un triplu sens (*consiliere*, *opinie* sau *adunare*), pentru a găsi un sens care se potriveşte cu calitatea sa de fondator de denominațiune nouă în România[2]. Însă prepoziția ebraică בְּ, ca şi cea greacă (ἐν), nu indică direcția unei mişcări, ci influența – aşa cum găsim în majoritatea traducerilor moderne, şi în multe alte locuri din *Psalmi*, unde necredincioşii caută să îşi impună voința prin intimidare – nefiind deci vorba de vreo prezență fizică la o adunare eclezială.

E uimitor cum o persoană care se dedă la astfel de artificii în traducere s-a putut bucura atâta vreme de respect din partea mişcării Societăților biblice. Dacă la început, agenților nu li s-a părut ciudat că în corespondență el, fost diacon, accepta să fie numit „Reverend" (de altfel, în 1919 îşi purta în public hainele preoțeşti, deşi nu mai slujea şi se dezisese de Biserica Ortodoxă – Conțac, 2014: 93, 96), în timp ce respingea legitimitatea ierarhiei ortodoxe (şi traducea într-un mod special textele de la care principiul ei se revendica[3]), inconsistența personajului a fost sesizată, se pare, mai târziu, de către şeful UBS, Béguin, care

[1] LXX: Μακάριος ἀνήρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν. Vg: *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum*. TM: אַשְׁרֵי־הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים. Psaltirea slavonă 1751: Бл҃жєнъ мужъ, иже нє идє на совѣтъ нєчєстивыхъ

[2] Cu ajutorul BFBS, sporind diviziunile între creştini, în loc să le reducă.

[3] Precum în Ps. 110, 4, unde, pentru דִּבְרָה/τάξις, găsim „*felul* lui Melhisedec" în loc de „*rânduiala*" (ca în versiunea ortodoxă – Biblia 2014, Ps. 109, 4), sau „*chipul*", ca în Biblia britanică atribuită lui N. Nitzulescu (1921).

spunea: „Cornilescu was *not* to be trusted”[1]. Astăzi traducerea lui, depăşită din toate punctele de vedere, atât ştiinţific şi din perspectiva relaţiilor interconfesionale, e încă susţinută din păcate de UBS, din motive diverse (unul fiind cel al copyright-ului).

UBS şi Patriarhul Justinian

După acest minim în relaţiile ecumenice (simultan cu un maxim al tirajelor), în anii ‘60 începe totuşi din nou să iasă la iveală din nou şi „the bright side” a mişcării Societăţilor Biblice – devenită între timp universală. Un nou episod de colaborare fructuoasă are loc după ce în locul BFBS începe să acţioneze UBS, iar de această dată pârghiile politice au fost utile, căci organismul a reuşit să găsească un *modus vivendi* cu guvernările comuniste din Europa de est (Robertson 1996: 248), inclusiv cu cel din România, contribuind la tipărirea unei *Biblii* Ortodoxe în 1968. Proaspătul preşedinte comunist, Nicolae Ceauşescu, îşi dorea o îmbunătăţire a relaţiilor cu Anglia, unde avea să facă o fastuoasă vizită[2], iar Departamentul Cultelor din cadrul Guvernului dorea oprirea

[1] „Monsieur Béguin informed Dr Cockburn this morning in conversation that Mr Cornilescu was not to be trusted. (The conversation was about getting Roumanian Bibles into Roumania) 5.9.56” (*Misc. Memos. Re. Scriptures for Rumania 1947-68*, Dosar D8 – 22-3, Arhiva Bible Society, Cambridge). Sublinierea aparţine autorului notiţei. Era vorba de trimiterea de Biblii în România, ceea ce ar fi presupus şi contacte cu reprezentanţi ai BOR. Nu cunoaştem detaliile discuţiei dintre secretarul general al UBS, Olivier Béguin, şi activistul World Council of Churches, J.H. Cockburn, însă termenul folosit arată că nu mai făcea aceeaşi impresie „convertirea” autentică a lui Cornilescu – altfel, cum poţi spune despre cineva care L-a întâlnit pe Dumnezeu că nu e de *încredere* (nu că nu trebuie expus)? Dar ca traducător al Bibliei era, atunci, de încredere? Chiar şi Kilgour se întreba, cunoscându-l, dacă poate fi crezut (*trusted*), în caz că i se dă de făcut o corectură, fără a deforma sensurile (v. Conţac, 2014: 159).

[2] Unde de altfel Ceauşescu va invoca, drept argument pentru „bunele relaţii româno-engleze”, „schimburile culturale largi” – vezi discursul de la banchetul respectiv, din 13 iunie 1978, la Daniel Teodoreanu, *Ceauşescu şi celebra vizită din Anglia*, în *Evenimentul Zilei* din 15 decembrie 2016.

insidioasei contrabande cu *Biblii*, scăpate de sub control[1]. Pe de altă parte, UBS dorea să-şi aducă în România cele 20.000 *Biblii* Cornilescu pe care le tipărea anual, şi care altfel ajungeau, în marea lor majoritate, numai la români din diaspora[2]. De asemenea, americanii voiau să-şi facă un titlu de glorie ducând *Biblii* dincolo de Cortina de Fier. După un schimb de vizite în 1965 şi 1966, între arhiepiscopul de Canterbury, Michael Cantuar, şi Justinian, Patriarhul român solicită intervenția Arhiepiscopului în acest sens, iar o parte din delegația română, vizitează în (1966) sediul BFBS (*Bible House*) din Londra (Victoria Street), unde discută problema"[3]. Autoritățile comuniste au agreat varianta importului de hârtie (furnizată de BFBS), pentru tipărirea a 100.000 *Biblii* (în afară de ABS, alături de BFBS, au mai contribuit la suma necesară și Societățile din Canada, Olanda, Norvegia şi Suedia[4]). Astfel, în 1968, se tipăreşte o nouă versiune a Bibliei Sinodale, pe baza textelor la îndemână (de altfel, Vechiul Testament era tradus acum de cărturari ortodocşi după Textul Masoretic, sub influența BFBS, cu excepția Psalmilor, pentru care s-a adoptat o formă mai tradițională), tipărirea în Bucureşti presupunând revenirea la un alt nivel de încredere: s-au acceptat şi cărțile *Apocrypha* (chiar dacă asta a ridicat probleme de recalculare a hârtiei) şi tipărirea la distanță, ceea ce a implicat

[1] Pe piața neagră, *Bibliile* aduse de turişti se vindeau cu 100 lei, apoi prețul le creştea de 3-4 ori, la a doua vânzare, în timp ce dicționarul cel mai scump costa atunci 60 lei – i se plângea D-tru Dogaru lui I. Hodoroabă – după cum îi relata acesta reverendului B. Tidball, pe 10 octombrie 1967 (Arhiva Bible Society, Cambridge, Dosarul *Rumania. Correspondence re[garding] Scriptures Paper etc (inc. Patriarch) 1967-68* sau *Bible Paper /Corresp. with Patriarch 1967-68*.)

[2] Conform celor relatate în scrisoarea lui Jack Murray către Norman Cockburn, din 4 martie 1967, şi în cea a lui J. Williams către J. Murray – 14 martie 1967. Acolo se consemna că UBS reuşise să trimită şi în Ungaria, prin Societatea Finlandeză, hârtia necesară tipăririi a 20.000 *Biblii*.

[3] Conform raportului întocmit de B. Tidball pe 18 decembrie 1967.

[4] CBS, DBS, NoBS şi SweBS. În timp ce BFBS finanța un sfert din activitățile *overseas*.

depăşirea unor îndoieli interconfesionale (că ortodocşii, mai ales sub comunism, doresc într-adevăr o Biblie) – a fost de altfel nevoie să se ceară chiar coli din primele tipărituri, ca dovadă pentru donatorii neliniştiţi, pe care Rev. Tidball, venit din partea BFBS să vadă condiţiile de tipar, trebuia să-i asigure că totul va fi în regulă.[1]

UBS a cerut ca sprijinul să fie menţionat în prefaţă (unde Patriarhul a lăudat în mod deschis şi „râvna" BFBS). De altfel, referirea dublă nu i-a mulţumit pe toţi, ci Béguin îi reproşa lui Tidball[2] această confuzie (căci, deşi englezii au fost actori principali, prin producerea şi transportul hârtiei, totul a fost finanţat prin bugetul comun al UBS, fie şi cu câteva contribuţii speciale[3]), mai ales că era greu pentru Patriarhul român să priceapă modul birocratic şi în acelaşi timp întâmplător în care lucrau Societăţile biblice – faptul că Tidball a folosit, în toată corespondenţa, antetul BFBS i-a indus ideea că totul ar veni de la Societatea britanică (ei constatau cu stupoare că Justinian considera că totul se datorează arhiepiscopului de Canterbury, până şi financiar, deşi rolul lui Ramsey n-a fost atât de direct cum înţelesese partea română[4]).

---

[1] La 22 ianuarie 1968. De asemenea, îi scria, pe 24 ianuarie, responsabilului cu relaţiile externe al Bisericii Anglicane, Michael Moore: „*Am avut un număr destul de mare de scrisori în care se trăgeau semnale de alarmă în legătură cu trimiterea de către noi a hârtiei, cei care scriau fiind chiar siguri că am fost traşi pe sfoară şi hârtia va fi folosită pentru orice altceva în afară de tipărit Biblii*." Tidball spera însă să aducă personal *Biblii* tipărite din România, drept contraargument. Vezi şi studiul nostru, *Biblia din 1968, realizare a Patriarhului Justinian*, 2018, Piteşti, Mediaprint.

[2] Scrisoarea din 4 octombrie 1868.

[3] De pildă, din corespondenţa aferentă, pe lângă cele 6 societăţi amintite anterior, cu contribuţii importante la *Biblia* românească, după Robertson, s-a mai remarcat şi Societatea Daneză, care se oferea să contribuie cu 1.000 lire, când a aflat că e nevoie de alţi bani pentru suplimentul de hârtie.

[4] Pentru, că aşa cum am spus la început, e dificil de înţeles din perspectiva cuiva obişnuit cu eclesiologia ortodoxă, că ceea ce pare o întreprindere anglicană nu e de fapt vorba de opera nici unei Biserici, ci doar o acţiune privată colectivă.

UBS a mai cerut la schimb mai ales ca „şi credincioşii din alt ţarc decât cel ortodox”, adică „diverse grupuri de protestanţi” să poată importa *Biblii* protestante[1]. Şi acest lucru a fost respectat (deşi au existat îngrijorări că se urmărea trimiterea mai multor Biblii decât numărul protestanţilor din România”[2]). Important e însă că împărţirea între Scripturile pentru ortodocşi şi cele pentru protestanţi lăsa, din păcate, problema într-un context nefilologic, de conflict îngheţat – comunicarea dintre cele două spaţii, ortodox şi protestant, nefiind cu mult mai bună decât în urmă cu un secol. Difuzarea pe mai departe a versiunii Cornilescu poate fi considerată un eşec parţial al ideii de Societate biblică, coborâtă la o simplă frăţie strict confesională – pentru cultivarea unor comunităţi care numesc în continuare „idolatră” Biserica majoritară a ţării.

Mai târziu, în anii ‘80, deşi activitatea în România a intrat într-o fază de *stagnare*[3], în principiu totuşi, colaborarea s-a

---

[1] Vezi scrisorile lui Tidball către Patriarhie (Gagiu), din 28 noiembrie 1968 şi către L Swanzy, din 8 decembrie 1967. În scrisoarea pastorului Hodoroabă către B. Tidball, din 10 octombrie 1967, se ilustra faptul că *Biblia* ortodoxă e prea confesională, prin traducerea lui πρεσβύτεροι ca *preoţi* (faţă de *prezbiteri,* la Cornilescu), şi se relata: „*Dogaru* [n.n. secretarul general al Departamentului Cultelor] *a arătat multă înţelegere faţă de asta şi a spus: «Dacă cei 14 milioane de ortodocşi vor primi 100.000 Biblii, cât crezi că ar trebui să primească ai tăi?» Şi a fost de acord că pot să trimit 5.000 în primul an, 4.000 în al doilea, şi 3000 în al treilea an. Şi apoi mai stabilim, împreună.*” Era vorba de „baptişti, metodişti, luterani şi alţii”, cum va enumera Tidball (în 8 decembrie), sau, în general, „cei din afara ţarcului ortodox”. Însă cifra la care doreau să ajungă în final era de 50.000 *Biblii*.

[2] Îndoieli care îl nemulţumeau pe Sverre Smaadahl, în scrisoarea sa către Bernard Tidball din 20 august 1968. Dar, cum am văzut în nota precedentă, obiecţia era justificată, fiindcă nu se respecta proporţia confesiunilor, ci Bibliile protestante erau o treime din total, pe când chiar ei spuneau ortodocşii reprezintă cel puţin 80% din populaţie.

[3] Robertson 1996: 242-3 consemna la noi, ca şi la ruşi: „*very slow progress”. Biblia* Ortodoxă din 1968 cuprindea, în urma deciziei lui Justinian, Vechiul Testament din 1936, *Psaltirea* din 1957 şi Noul Testament din 1951. Ea a fost tipărită rapid (Guvernul sprijinind acţiunea, prin atelierele Arta

păstrat[1] şi mai continuă şi azi, mai ales după ce, în 1994, şi o Societate interconfesională românească a intrat în UBS. Tipărirea Bibliei Cornilescu se practică de această dată în tiraje cu totul nerezonabile[2], UBS finanțând-o în continuare, din inerție şi cu încurajările unor cititori părtinitori. Față de 1920 totuşi, nivelul teologic a crescut enorm, de aceea ar fi cazul, credem, să se renunțe la această traducere. Principiul respectului interconfesional ar fi mai bine urmat dacă o nouă versiune a UBS, fie şi după sursa masoretică, ar produce un text onest, eventual cu mențiuni obiective acolo unde Septuaginta diferă – în subsol –, de dragul corectitudinii filologice şi al adevărului religios transcendent.

Bibliografie

Arhiva British and Foreign Bible Society – Cambridge (*Records of the Editorial-Translations Department – Romanian*, *Minutes*, *Correspondence with Depots*, *Editorial Correspondence Inwards*, *Misc. Memos. Re. Scriptures for Rumania*).

Atkinson, Basil, F. C. 1965. *The Book of Leviticus*, London and Worthing, Henry E. Walter Ltd.

Batalden Stephen, Kathleen Cann, John Dean (ed. şi introd.) 2004. *Sowing the word. The Cultural Impact of the British and Foreign Bible Society 1804-2004,* Sheffield, Phoenix Press.

Grafică), cu titlul de „probă”. A fost o performanță remarcabilă simpla ei retipărire, chiar şi fără nici o îmbunătățire, până în 1989.

[1] UBS a oferit hârtia și la următoarele reeditări (Conțac 2011: 74). La fel, a continuat și acordul pentru difuzarea *Bibliilor* protestante. Erau 5 milioane difuzate în România între 1924 şi 1981 (Birtz, 2013: 32 şi Savelovici, 2012: 110).

[2] Iar pe site-ul *Gideons International*, editura declară că a distribuit în România, după 1990, alte peste 9,3 milioane de *Biblii* (Cornilescu). Populația României este de 19 milioane persoane, din care 86% ortodocşi.

Batalden, Stephen. 2004. *The BFBS Petersburg Agency and Russian Biblical Translation, 1856-1875*, în Stephen Batalden, Kathleen Cann, John Dean (ed.), *Sowing the word. The Cultural Impact of the British and Foreign Bible Society 1804-2004,* Sheffield,Phoenix Press, p. 169-196

Biblia. 1968, 1988 şi 2014. Bucureşti, IBMBOR.

Biblia. 1819. Sankt Petersburg, Societatea Biblică Rusă.

Biblia, trad. Cornilescu, Societatea Evanghelică Română, 1921, şi *Bibliile* „Britanice” 1871, 1874, 1911, 1921, 1924 şi 1931, *Biblia* GBV 1990, *Biblia* NTR 2007.

Biblia Hebraica Stuttgartensia.1997. Stuttgart, Deutsche Bibelgeselshaft.

The Biblical Qumran Scrolls, ed. Eugene Ulrich. 2010. Leiden-Boston, Brill.

Biblia Sacra, trad. I. Heliade Rădulescu. 1858. Paris, Preve şi Comp.

Biblia Sacra, Psalmi (trad. C. Aristia). 1859. Bucureşti, Societatea Ierografică Bretanică şi Streină.

Бі́блїѧ, 2002, Донецьк (retipărirea ediției 1900 a versiunii 1751).

Birtz, Mircea Remus. 2013. *Considerații asupra unor traduceri biblice româneşti din sec. XIX-XX*, Cluj Napoca, Napoca Star.

Bratcher, R., William Reyburn. 1991. *A Translator's Handbook on The Book of Psalms*, New York, United Bible Societies.

Browne, George. 1859. *The History of the British and Foreign Bible Society, from its Institution in 1804, to the close of its Jubilee in 1854* (vol. I-II), London, BFBS.

Canton, William. 1904-1910. *A History of the British and Foreign Bible Society* (vol. I-II. 1904; vol. III-V. 1910), Murray, London.

Cartea Psalmilor. 1866. Bucureşti, Societatea Biblică Britană şi Esternă, Weiss .

Cartea Psalmilor. 1867. Iaşi, Societatea Biblică Britană şi Străină, Goldner.

Cheyne, T. K. 1904. *The Book of Psalms, Translated from a Revised Text with Notes and Introduction*, London, Kegan Paul.

Codex Alexandrinus – photographical facsimile. 1957. London, British Museum.

Codex Sinaiticus (*typographical facsimile*), Leslie McFall. 2006. Cambridge.

Codex Vaticanus B. 1999. Instituto Poligrafico e Zecca dello Stato.

Conțac, Emanuel. 2011. *Dilemele Fidelității. Condiționări culturale şi teologice în traducerea Bibliei*, Cluj-Napoca, Logos.

Conțac, Emanuel. 2014. *Cornilescu*, Cluj Napoca, Logos – Risoprint.

Cornilescu, D. 1923. *Câteva lămuriri în chestiuni de traducere a Bibliei*, în „Biserica Ortodoxă Română", XLI, nr. 8, 567-570.

David, P. I. 1957. *„Biblia" britanică (a lui D. Cornilescu), o traducere favorabilă prozelitismului sectant*, în „Glasul Bisericii" XLVI, nr. 9, p. 23-40.

Darlow, T. H., Moule, H. F. 1923. *Historical Catalogue of Printed Bibles,* vol. II, part IV, London, British and Foreign Bible Society.

Declaissé-Walford N., Rolf. A. Jacobson, Beth Laneel Tanner. 2014. *The New International Commentary on the Old Testament. The Book of Psalms*, Grand Rapids/Cambridge, Eerdmans.

Fletcher, Joseph. 1831. *The Constitution of Bible Society defended*, London, Holdworth and Ball.

Jobes, K., Moisés Silva. 2000. *Invitation to the Septuagint*, Grand Rapids/Michigan, Baker Academic.

Henderson, Ebenezer. 1824. *An Appeal to the Members of the British and Foreign Bible Society on the Subject of the Turkish New Testament*, London, Holdsworth.

Howsam, Leslie. 2004. *The Bible Society and the Book Trade*, în Stephen Batalden, Kathleen Cann, John Dean (ed.), *Sowing the word. The Cultural Impact of the British and Foreign Bible Society 1804-2004,* Sheffield,Phoenix Press, p. 24-37.

Kelley, P., Daniel Mynatt, Timothy Crawford. 1998. *The Masorah of Biblia Hebraica Stuttgartensia*, Grand Rapids/Michigan, Cambdridge UK, Eerdsmans.

Kempthorne, John. 1832. *Comprehension without Compromise or the Fundamental Principles of the British and Foreign Bible Society,* London, J. Hatchard and Son.

Martin, Roger. 2004. *Women and the Bible Society*, în Stephen Batalden, Kathleen Cann, John Dean (ed.), *Sowing the word. The Cultural Impact of the British and Foreign Bible Society 1804-2004,* Sheffield, Phoenix Press, p. 38-52.

The Midrash on Psalms (trad. William Braude).1959. New Haven, Yale University Press.

Moceanu, Ovidiu. 2003. *Teologie şi Filologie, Andrei Şaguna vs. Ion Heliade Rădulescu*, Piteşti, Paralela 45.

Mozley, F. W. 1905. *The Psalter of the Church. The Septuagint Psalms Compared with the Hebrew*, Cambridge, University Press.

Nida, Eugene A. 1964. *Towards a Scrience of Translating. With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*, Leiden, E.J. Brill.

Noul Testament „britanic” (cu Psalmii), 1859, 1863, 1867, 1871, 1875, 1877, 1881, 1917. BFBS.

Olariu, V. 2003. *Studiu lingvistic asupra textului Bibliei de la Sankt Petersburg*, Iaşi, Editura Universității „Al. I. Cuza” (teză de doctorat).

Pells, S. F. 1911. *Lectures on the texts of the Bible and our English translations*, London, Simpkin.

The Peshitta Psalter, According to the West Syrian Text (ed. William Emery Barnes). 1904. Cambridge University Press.

Prelipcean, V., N. Neaga, Ghe. Bârna, M. Chialda. 2003. *Studiul Vechiului Testament pentru Facultățile de Teologie*, Cluj-Napoca, Renaşterea.

Popescu, Călin. 2017. *Psaltirea națională. Introducere în filologia celui mai longeviv text literar românesc*, Piteşti, Mediaprint.

Programele *Bible Works* 9 şi *STEP Bible* 2.0 (cu edițiile biblice incluse).

Psalmii. 1863. Bucureşti, Societatea Ierografică Britanică şi Străină, Tipografia Stephan Rassidescu.

Robertson, Edwin. 1996. *Taking the Word to the World. 50 Years of the United Bible Societies*, Nashville/Atlanta/London/Vancouver, Thomas Nelson.

Roe, James Moulton. 1965. *A History of The British and Foreign Bible Society 1905-1954*, London, BFBS.

Rudis 1812 = *Rudis Indigestaque Moles or Suspicions of the Tendency of the Present Bible Society* (*With Some Hints Calculated to Produce Unity of Doctrine in the Church*, *Most Humbly Submitted to The Episcopal Bench*, *by a Minister of the Establishment*, London, 1812.

Rules 1906 = *Rules for the Guidance of Translators, Revisers & Editors Working in Connection with the British and Foreign Bible Society*, London, BFBS, 1906 (text practic identic cu celelalte ediți ale epocii: 1900, 1917, 1925, 1932).

Savelovici, Anton. 2012. *Textul Sfintei Scripturi în Biserica Ortodoxă Română*, Târgovişte, Valahia&Bibliotheca.

Sânta Scriptură a Vechiului Testament (trei volume). 1865, 1867, 1869. Iaşi, Societatea Biblică Britană şi Străină, Goldner.

Schwartz, W. 1955. *Principles and Problems of Biblical Translation*, Cambridge, University Press.

Septuaginta (ed. A. Rahlfs). 1935. German Bible Society.

Steer, Roger. 2004. *Good News for the World. 200 Years of Making the Bible Heard: the Story of Bible Society*, Oxford/Grand Rapids, Monarch Books.

Tappe, E. D. 1968. *Rumania and the Bible Society until the Crimean War*, în „*The Slavonic and East European Review*”, 46, nr. 106, p. 91-104.

The Targum of Psalms, traducere şi note David Stec, 2004, Collegeville, Minnesota, Liturgical Press.